

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMELER VE TÜRKİYE

Avrupa Toplulukları, uluslararası değil, uluslarüstü bir örgüttür. AT'nin kendine özgü bir hukuk düzeni bulunmaktadır. Türkiye, eğer AT'ye üye olursa, bu hukuk düzeni Türkiye bakımından da bağlayıcı olacaktır. Dolayısıyla uluslarüstü hukukun gerektirdiği anayasal düzenlemeler zorunlu olacaktır<sup>250</sup>. Uluslarüstü hukuk düzeninin sağlanabilmesi için Topluluğa üye ülkeler, üye olmadan önce ya da sonra, anayasalarında yer alan "egemenlik ulusundur" şeklindeki klasik kurallardan vaz geçerek, egemenliğin bir bölümünü Topluluğa tanıyan yeni bir yaklaşımı benimsemiş ve anayasalarını bu doğrultuda değiştirmiştir<sup>251</sup>.

Topluluğun uluslarüstü niteliği ile Anayasamıza egemen olan ilkeler çatışma halindedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin söz konusu olması halinde, Anayasamızın egemenlikle ilgili maddelerinin değiştirilmesi gerekecektir<sup>252</sup>. Anayasal konudaki bu gereksinimin yıllardan beri giderilememesi, gerekli koşullar oluştuğunda, egemenliği ilgilendiren bazı konuların uluslarüstü kurumların yetkisine bırakılması konusu, hem toplumsal, hem de hukuksal tartışmayı gündeme getirmektedir.

Bu durum da büyük ölçüde, ülkemizin, üyesi olduğu uluslarüstü örgütlerin kurallarına gönüllü olarak uyma ve bu kuralları yasalarına yansıtma konusundaki ulusal irade eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Halbuki, çağdaş batılı normları hayata geçiren ülkelerde bu zorluklar kısır çekişmelerle değil, toplumsal uzlaşa yoluyla halledilmektedir. Nitekim, Norveç ve İsviçre'de AB üyeliği referandum yoluyla reddedilmiştir. Referandum sonuçları, ne İsviçre<sup>253</sup>, ne de Norveç için her şeyin sonu olmuştur. Bu ülkelerin batılı kimliğine de bir zarar vermemiştir. Aksine, batılı karakterini daha da güçlendiren bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tercihe rağmen, Norveç ve İsviçre politikacıları ve bürokratları, Avrupa içindeki ticarî aktivitelerini koruma ve güçlendirme doğrultusunda, Avrupa Birliği ile gerekli uyumu sağlamıştır. Bu ülkeler için, Türkiye'den farklı olarak, batılı olmak ile Avrupalı olmak arasında belirgin bir fark yoktur. Her ne kadar AB bayrağı ve AB marşı bu ülkelerin ne millî bayrağı, ne de millî marşı ise de, bu ülkeler, diğer Avrupalı ülkelerle temelde bir kültür farkı taşımamaktadır. Bu nedenle, batılı olmak ile Avrupalı olmak arasındaki farklar, o ülkeler için önemli değildir ve böyle bir ayırım onlar için belki gerekli de değildir. Türkiye'de ise, AB'ye üye olunamazsa, Batılı olmaktan vazgeçilip, başka seçeneklere yönelmek veya AB'ye üye olunursa başka yönelimlerin gündemden tamamen kalkması

<sup>250</sup> T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu (DPT-2), *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu) Kitap 1*, Ankara 1995, sh. 95.

<sup>251</sup> DPT-2: *age*, sh. 95.

<sup>252</sup> DPT-2: *age*, sh. 95.

<sup>253</sup> *İsviçre'de AEA reddedildi; bunun üzerine İsviçre yaptığı üyelik başvurusunu dondurdu.*

gerekiyormuş gibi, ikisi de yanlış, farklı anlayışları temsil eden davranışlara, son zamanlarda daha da çok tanık olunmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de, piyasa ekonomisine, serbest rekabete ve dışa açılmaya dayalı yeni bir ekonomik sisteme geçiş çabaları ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ana fikri çerçevesinde, dışa açılma konusunda önemli adımlar atan Türkiye, aynı zamanda bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde yer almaya yönelmiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde Türkiye, bölgesel bütünleşme doğrultusundaki tercihini AB'den yana kullanırken, bölgesinde kurulabilecek diğer bütünleşmeleri de geliştirme çabasını sürdürmüştür<sup>254</sup>.

Bu noktada Türkiye'nin bütünleşme doğrultusundaki tercihinin daha çok ticarî ve ekonomik olduğu kabul edilebilir. Türkiye açısından çağdaşlaşma<sup>255</sup> ve batılılaşma; AB üyesi olmadan da gerçekleştirilebilecek, dinamik ve kendi siyasî iradesi ile kararlaştıracığı, ama önemli bazı evrensel değerleri de içeren bir olgudur.

Avrupalılık, Avrupa Pasaportu, Avrupa Bayrağı ve Avrupa Millî Marşı gibi kavramlar, Türkiye için batılılaşma ve çağdaşlaşmanın bir parçası değildir ve

<sup>254</sup> TC. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1996-2000), Ankara, 1995, sh. 78.

<sup>255</sup> Çağdaşlaşma ve batılılaşma bu çalışmada genel hatları itibarıyla aynı manada kullanılmıştır. 10 Mayıs 1997 günü akşamı Kanal 7 Televizyonu'nda yapılan bir açık oturumda, Prof. Hüsrev HATEMİ, çağdaşlaşma, batılılaşma ve modernite gibi kavramlar üzerine yaptığı konuşmasında, birey açısından çağdaşlaşmayı, "adam olmak" olarak tanımlamış, ülke ve devlet açısından da, toplumun faydasına, ama diğer toplumların zararına olmayacak davranış olarak tanımlamış ve söz konusu kavramları bu açıdan açıklamıştır. Prof. Hatemi'nin bu açıklamalarına katılıyorruz.

Bu kavram, Niyazi BERKES'in TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞLAŞMA adlı eserinde (Birinci Basım Ankara ve İstanbul 1973), din ile devlet işlerinin ayrılması anlamında kullanılan laikliğin, belli bir şekilde daha geniş bir biçimi olarak ele alınmaktadır (sh. 15-21. 475-489). Hattâ, aynı eserde çağdaşlaşma kavramı "sekülerizm" in tam karşılığı olarak kullanılmaktadır. Cumhuriyet döneminden önceki dönemde "asrîlik" olarak kullanılan bu kavram, "çağa uymak" ya da, "onun gereklerine uyacak biçimde değişmek" anlamında kullanılırken, dinciler tarafından kötü bir kavram durumuna getirilmiştir. Züppelik, köksüzlük, sathîlik anlamına gelmeye başlayan bu kavramdan Ziya GÖKALP, anlamı hiç bilinmeyen "muasırlaşmak" kavramını kullanarak kurtulmaya çalışmıştır. Aynı eserde "laiklik" sözcüğünün de, "asrîlik" kavramından Ziya GÖKALP'in kurtulmaya çalıştığı gibi, bir kaçışın sonucunda ortaya çıkmış olabileceği ifade edilerek, konu, din-devlet ya da kilise-devlet ayırımı davası değil, çok daha geniş anlamda, "kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma" sorunu olarak ifade edilmektedir.

Sn. BERKES'e göre; kişiler, değişmez kurallara uyarak yaşamayı çok rahat ve kolay bulurlar, ancak, değişme zorluklarının sillesini yemeyen toplum da yoktur. Aslında toplumun eski yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlıklar, kolaylıkla din gereği imiş gibi bir nitelik kazanır. İşte bunun içindir ki, çağdaşlaşma sözcüğünün özü, "laikleşme" sözcüğünün ifade etmek istediği gibi, toplumu, dinselleşme hummasından kurtarma işi imiş gibi gözükmektedir.

Yine Sn. BERKES'e göre; zaman içinde, batıda kilisenin siyasallaşması, devletin de dine bulaşması gibi iki olay gelişti. Kilise devletleri ile devlet kiliseleri belirlemeye başladı. Bundan sonra, iki sektör birbirinden ayırma, ya da ikisi arasındaki bölgeleri belirleyerek uzlaşma süreci başladı ki, işte bu Avrupa'daki laikleşme ya da sekülerizasyon tartışmalarının başlangıcıdır. Avrupa'da, bir zaman sorunu olarak ortaya çıkan laik düzende, kilise kuruluna, halktan kişilerin de girmesi olayından ziyade, ekonomik, siyasal, eğitim, aile ve cinsel hayatla ilgili işlerde, kilise dışı dünyanın insanları serbestçe etkilemesi daha önemlidir. İşte bu çağdaşlaşma denilen oluşumdur. Çağdaşlaşma konusunda asıl sorun, kutsal sayılan alanın, ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitsel, cinsel ve bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisizleşmesi sorunudur. Bu alanın hiçe inmesi eğilimi olduğu için, buna karşı olanlar "gerici" adını hak ederler. Bu nitelikte başını kaldırdığı zaman veya "dur olamaz" dediği zaman, başka tür bir savaş başlar. Bu savaş, artık, din-devlet savaşı değil, gerici-ilerici savaşı olur.

Yukarıdaki açıklama biçimi ile, çağdaşlaşma, bir değişme sürecidir denebilir. Bu sürecin kesin kuralları olmasa da, "başkasına zarar vermeme" yaklaşımı evrenselleşmiş bir kural olarak kabul edilebilir. Sonuç olarak bu açıklamalarla, Sn. HATEMİ'nin açıklamaları arasında açık bir bağlantı kurulması zor gibi gözükse de, çağdaş batı ülkeleri, özellikle, siyasî ve iktisadî yaşamda, "başkasına zarar vermeden" özgürce sürdürülebilecek bir birlikte yaşama düzenini kurmuştur denebilir. Bu haliyle, Türkiye'nin sorununun, "başkasının zararına olmama" kavramını öncelikle benimseme işi olduğu belirtilebilir.

batılılaşma ile Avrupalılaşmanın örtüşmeyen ve örtüşmesi de gerekmeyen taraflarıdır.

Avrupa'da ortaya çıkan bütünleşme hareketi, dünyanın diğer bölgelerinde ortaya çıkan bütünleşme hareketlerinden bir yönüyle çok farklıdır. Bu bağlamda, Avrupa birliğinin kuruluşunda var olan özel şartların akıllarda tutulması büyük önem taşımaktadır<sup>256</sup>.

=Avrupa'da siyasî bir dengenin oluşturulması doğrultusunda büyük bir siyasî arzu ve kararlılık (motivation) mevcuttur,

=Uyumlaştırma maliyetleri oldukça düşük olmuştur. Ticaretin sebep olduğu endüstriler arası kaynak sapsması sonucunda çok az sayıda firma kapanmıştır,

=Avrupa bütünleşmesi, mal ve hizmetler için bir iç pazar oluşturulmasından öte bir hedefe yönelmiş, üye ülkeler, bir ekonomik ve parasal birlik kurma ve ortak bir para birimi kullanma hususunda anlaşmıştır,

=Bütünleşme için öngörülen süre oldukça uzun olmuştur.

Büyük çaplı bir göç hareketinin, AB'nin amaçları arasında olmadığını da akıllarda tutarak, emek piyasası bütünleşmesinin oldukça sınırlı kaldığı ve uzun bir süre daha böyle devam edeceği ifade edilebilir. 1970'lerden beri AB içinde sermayenin serbest dolaşımı tamamen sağlanmış durumdadır. Bununla birlikte, AB firmaları bölge içinde yatırım yapma konusuyla fazla ilgili değildir. Doğrudan yatırımlar açısından, daha çok üçüncü ülkeleri tercih etmektedir. Bunun pratik nedeni, üçüncü ülkelerdeki emeğin fiyatı olarak gösterilebilir, yoksa, tek tek firmaların AB'ye göçü önleme gibi bir amacı olamayacağını da kabul etmek gerekir<sup>257</sup>.

Avrupa'daki bütünleşmede ekonomi ve ticaret bir araç olarak kullanılarak siyasî bir bütünleşme hedeflenmiştir. Diğer bölgesel bütünleşmelerde ise hedef genellikle ekonomik ve ticarîdir. Bu nedenle Türkiye-AB bütünleşmesinde bu olgunun da önemle göz önünde bulundurulması gerekir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, ne Ankara Anlaşması, ne Katma Protokol, ne de 1/95 sayılı OKK, Türkiye için bir son veya bir başka siyasî dünyanın başlangıcıdır; bu belgeler, ilişkilerin ekonomik ve ticarî yönünü biçimlendirecek olan hukukî birer araçtır.

<sup>256</sup> SHIELLS: agm, sh. 32.

<sup>257</sup> MOLLE: age, sh. 486.

Tablo 4.1 İthalatın Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon Dolar)												
	1960	1970	1973	1974	1980	1985	1986	1991	1992	1993	1994	1995
Batı Avrupa	258.0	505.8	1,367.8	2,092.1	3,033	4,557	5,347	10,592	11,587	14,708	11,573	17,889
AT (15)	245.7	455.3	1,217.0	1,843.6	2,586	4,231	4,911	9,896	10,650	13,874	10,915	16,860
AT(12)	225.6	427.0	1,161.0	1,747.6	2,360	3,895	4,565	9,222	10,044	12,949	10,279	15,808
EFTA	7.4	47.3	133.0	226.7	368	206	308	541	805	727	563	892
Diğer Batı Avrupa	4.8	3.2	17.8	21.8	79	121	128	155	133	107	95	137
Doğu Avrupa ve Orta Asya	42.6	115.2	174.9	260.1	757	540	753	1,875	2,087	3,253	2,507	4,416
Orta Avrupa	36.6	76.5	48.8	165.1	577	319	401	779	847	968	672	1,054
Doğu Avrupa	6.0	38.8	126.1	95.0	181	221	353	1,097	1,132	2,046	1,603	2,971
Baltık Ülkeleri									5	20	14	47
Orta Asya ve Kafkasya									103	219	218	344
APEC	134.3	256.1	287.3	635.9	672	2,163	2,413	4,736	5,128	7,054	4,972	7,979
NAFTA	121.9	221.4	208.8	400.0	505	1,323	1,324	2,435	2,721	3,517	2,585	4,101
ASEAN	0.5	0.9	5.2	13.5	19	112	108	281	315	406	313	542
Diğer Doğu Asya	4.7	25.8	63.7	208.3	134	625	884	1,888	1,935	2,870	1,773	2,994
Anzcerta	7.3	8.0	9.5	14.1	14	102	97	132	156	261	300	342
AFRIKA	1.9	13.7	3.9	36.0	873	1,041	680	751	808	716	860	1,387
Güney Afrika Cumhuriyeti	1.1	0.2	0.6	1.0	5	136	202	212	170	208	161	132
Kuzey Afrika	0.4	12.7	2.8	34.3	839	869	441	481	575	381	628	1,143
Diğer Afrika	0.5	0.8	0.6	0.7	29	36	37	58	63	127	71	112
Diğer Amerika	1.0	2.7	23.5	30.4	103	216	244	415	398	519	323	622
Mercosur	0.8	2.6	14.2	24.4	46	162	174	328	319	399	249	489
Ancom	0.2	0.0	9.1	3.8	14	7	4	37	35	56	38	65
Caricom	0.0	0.0	0.0	0.0	0	10	1	3	3	6	7	2
Cacm	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	0	4	5	4	2	3
Diğer Amerika	0.0	0.1	0.2	2.1	43	37	64	43	36	53	26	63
Diğer Asya ve Okyanusya	30.3	54.2	228.7	723.0	2,470	2,820	1,668	2,677	2,831	3,101	2,703	3,101
Ortadoğu	23.2	49.2	222.4	708.7	2,430	2,799	1,623	2,491	2,648	2,798	2,530	2,687
Diğer Asya	7.1	4.9	6.3	14.3	41	21	44	185	180	303	172	411
Diğer Okyanusya	0.0	0.0	0.0	0.0	0	0	1	0	2	0	1	3
Diğerleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0	6	0	2	32	78	330	315
Toplam	468.2	947.6	2,086.2	3,777.6	7,909	11,344	11,105	21,047	22,871	29,429	23,268	35,709
D8 Ülkeleri	1.3	7.2	19.2	63.3	866	1,373	333	400	668	1,148	1,099	1,489
ECO (2)	0.5	2.9	15.0	43.0	818	1,267	226	161	506	980	922	1,137

1. İran dahil  
2. 2. İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan  
Kaynak: DİE

Tablo 4.2 İthalatın Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (Yüzde Paylar)												
	1960	1970	1973	1974	1980	1985	1986	1991	1992	1993	1994	1995
Batı Avrupa	55.1	65.6	55.4	38.4	40.2	48.1	48.3	50.3	50.7	50.0	49.7	50.1
AT (15)	52.5	58.3	48.8	32.7	37.3	44.2	44.4	47.0	46.6	47.1	46.9	47.2
AT(12)	48.2	55.6	46.3	29.8	34.3	41.1	41.8	43.8	43.9	44.0	44.2	44.4
EFTA	1.6	6.4	6.0	4.7	1.8	2.8	2.7	2.6	3.5	2.5	2.4	2.5
Diğer Batı Avrupa	1.0	0.9	0.6	1.0	1.1	1.2	1.2	0.7	0.6	0.4	0.4	0.4
Doğu Avrupa ve Orta Asya	9.1	8.4	6.9	9.6	4.8	6.8	8.8	8.9	9.1	11.1	10.8	12.4
Orta Avrupa	7.8	2.3	4.4	7.3	2.8	3.6	3.3	3.7	3.7	3.3	2.9	3.0
Doğu Avrupa	1.3	6.0	2.5	2.3	1.9	3.2	5.6	5.2	4.9	7.0	6.9	8.3
Baltık Ülkeleri									0.0	0.1	0.1	0.1
Orta Asya ve Kafkasya									0.5	0.7	0.9	1.0
APEC	28.7	13.8	16.8	8.5	19.1	21.7	21.5	22.5	22.4	24.0	21.4	22.3
NAFTA	26.0	10.0	10.6	6.4	11.7	11.9	11.1	11.6	11.9	12.0	11.1	11.5
ASEAN	0.1	0.3	0.4	0.2	1.0	1.0	1.0	1.3	1.4	1.4	1.3	1.5
Diğer Doğu Asya	1.0	3.1	5.5	1.7	5.5	8.0	8.7	9.0	8.5	9.8	7.6	8.4
Anzcerta	1.6	0.5	0.	0.2	0.9	0.9	0.7	0.6	0.7	0.9	1.3	1.0
AFRIKA	0.4	0.2	1.0	11.0	9.2	6.1	6.0	3.6	3.5	2.4	3.7	3.9
Güney Afrika Cumhuriyeti	0.2	0.0	0.0	0.1	1.2	1.8	1.4	1.0	0.7	0.7	0.7	0.4
Kuzey Afrika	0.1	0.1	0.9	10.6	7.7	4.0	4.2	2.3	2.5	1.3	2.7	3.2
Diğer Afrika	0.1	0.0	0.0	0.4	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3
Diğer Amerika	0.2	1.1	0.8	1.3	1.9	2.2	2.4	2.0	1.7	1.8	1.4	1.7
Mercosur	0.2	0.7	0.6	0.6	1.4	1.6	1.7	1.6	1.4	1.4	1.1	1.4
Ancom	0.0	0.4	0.1	0.2	0.1	0.0	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Caricom	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Cacm	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Diğer Amerika	0.0	0.0	0.1	0.5	0.3	0.6	0.3	0.2	0.2	0.2	0.1	0.2
Diğer Asya ve Okyanusya	6.5	11.0	19.1	31.2	24.9	15.0	13.0	12.7	12.4	10.5	11.6	8.7
Ortadoğu	5.0	10.7	18.8	30.7	24.7	14.6	12.1	11.8	11.6	9.5	10.9	7.5
Diğer Asya	1.5	0.3	0.4	0.5	0.2	0.4	0.8	0.9	0.8	1.0	0.7	1.2
Diğer Okyanusya	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Diğerleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.3	1.4	0.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
D8 Ülkeleri	0.3	0.9	1.7	11.0	12.1	3.0	3.4	1.9	2.9	3.9	4.7	4.2
ECO (2)	0.1	0.7	1.1	10.3	11.2	2.0	2.6	0.8	2.2	3.3	4.0	3.2

1. İran dahil  
2. 2. İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan

Türkiye için çağdaşlaşma ve batılılaşıma, içerik olarak tartışılrsa da, vazgeçilmez bir olgudur. Fakat, Avrupalılaşıma vazgeçilmez bir olgu değildir. Diğer bir deyişle, batılılaşıma ve çağdaşlaşmanın olmazsa olmaz bir ihtiyaç olmasına karşın, Türkiye için, Avrupalılık, olmazsa olmaz değildir. AB ile yapılan hukukî düzenlemeler; kimilerine göre, batılılaşımayı kolaylaştıracak ekonomik bir düzen kurmada önemli bir araç olmasına rağmen, AB'ye üye olma veya Avrupalılaşıma doğrultusunda temel araçlar da değildir. Avrupalılaşıma konusundaki karar, sadece Türk toplumu ve onun yöneticileri tarafından verilecek bir karar da değildir. Bu noktada Avrupa'nın kendi kurumları ve onların vereceği kararların sonucu etkileyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Batılılaşıma ve dünyaya entegre olma ise, toplumun kendisinin karar vereceği ve başarması gereken bir olgudur ve Avrupalılaşıma'dan daha öncelikli bir tercih olmalıdır.

AB'ye üyelik saplantısının Türk dış politikasını yeni hatalara sürüklemesi olasılığı da bulunmaktadır<sup>258</sup>. Tam üyelik ulusal bir saplantı biçimine dönüştürülmemeli, Avrupalılaşıma veya Avrupa Birliği'ne girme uğruna herşeyin feda edilebileceği izlenimi yaratılmamalıdır.

Diğer taraftan, 1/95 sayılı OKK, tam üyeliğe gidişin en önemli basamağı değildir. Tam üyeliğe gidişin en önemli basamağını *-hiç bir zaman tam üye olmasak da-* çağdaşlık ve batılılaşıma oluşturacaktır.

### 1) Bölgesel Bütünleşmeler ve Türkiye'nin Dış Ticareti

Türkiye, 1993 yılına kadar ithalat rejimi veya başka tür bir düzenleme ile GATT üyeliğinin yükümlülükleri dışında, bir ülkeye veya bölgesel bütünleşmeye giden bir ülke grubuna herhangi bir ölçüde taviz tanımamıştır<sup>259</sup>. Sadece, 1980 yılında, AT çıkışlı bazı tarım ürünlerine tavizli uygulama tanınmışsa da, bu ürünler Türkiye açısından ciddî sayılabilecek bir öneme sahip olmadığı için, bunun ithalat üzerinde ciddî bir etkisi de olmamıştır. Dolayısıyla, bu, ihmal edilebilir bir uygulama olarak değerlendirilebilir. 1993 yılından itibaren, ithalat rejimi kararı çerçevesinde getirilen düzenleme ile Türkiye, AT ve EFTA çıkışlı ithalata, üçüncü ülkeler çıkışlı ithalata uyguladığı rejimden daha tavizkâr davranmaya başlamıştır. Bu nedenle dünyadaki diğer bütünleşmelerin, 1993 yılına kadar Türkiye'nin ithalatı üzerinde, genel dünya konjonktürünün ötesinde, etkili olduğu söylenemez.

<sup>258</sup> SOYSAL, Mümtaz: "Saplantı", *Hürriyet*, 25 Mart 1997.

<sup>259</sup> Bunun tek bir istisnası bulunmaktadır:

AT ile yapılan ortaklık anlaşması ile başlatılan gümrük vergisi indirimi, ithalat rejimi kararından ayrı olarak, bağımsız bir bakanlar kurulu kararı ile yapılmakta ve bu haliyle AT'ye karşı konsolide edilmiş olmakta ve bakanlar kurulu tarafından yeniden artırılamamakta idi. Halbuki ithalat rejimi ile belirlenen vergi hadleri, GATT'a konsolide hadlerin aşılmasıyla, artırılma imkânına sahiptir. Bu şekliyle, AT'ye karşı indirim kararname, bir anlamda ithalat rejimi kararından daha güçlü bir hukukî metin özelliği göstermekte idi. İthalat rejimi kararı ile belirlenen gümrük vergisi oranının, AT ile yapılan ortaklık anlaşması çerçevesinde yapılan indirim sonucunda ulaşılan oranın üzerinde olması halinde, AT çıkışlı ithalata, indirim sonucunda belirlenen oran uygulanmakta idi. İthalat rejimi kararında tespit edilen oranın, indirim sonucunda ulaşılan orandan daha düşük olması halinde ise, ithalat rejimindeki vergi oranı tüm ülkelere uygulanmakta idi. Bu, bir anlamda tavizli bir uygulama olarak kabul edilebilirse de, şeffaf bir uygulama olduğu söylenemez. Sadece karamamelerin yorumu ile ortaya çıkan bir durumdur. Hattâ bu konuda, özellikle 1980'lerin ikinci yarısında ve 1990'ların başında yaşanan liberalleşme sürecinde, kamu kurumları arasında farklı uygulama anlayışlarının doğmasına bile sebep olmuştur.

Dünya üzerindeki bölgesel bütünleşmelerin Türkiye'nin ithalatı içindeki payları Tablo 4.2'de gösterilmiştir. Birinci petrol krizi öncesinde, Batı Avrupa'nın payı yüzde 60'ın üzerinde iken, bu payın birden bire 1974 yılında yüzde 55'e düştüğü anlaşılmaktadır. 1983 yılına kadar azalarak yüzde 36'ya kadar inen bu pay, bilahare yeniden artmaya başlamış ve 1995 yılı itibariyle yüzde 50'ye ulaşmıştır. Doğu ve Orta Avrupa'dan yaptığımız ithalatın payı ise istikrarlı bir seyir göstermektedir. Bu payın 1970'lerde ve 1980'li yılların ilk yarısında ciddi bir gelişme göstermediği yine aynı tablodan anlaşılmaktadır. Ancak, 1988 yılından itibaren bu ülkelerden yapılan ithalatın payında da giderek artan bir trend görülmektedir.

Türkiye'nin APEC bölgesinden önemli çapta ithalat yaptığı ülke ABD ve Japonya'dır. 1980 yılına kadar gerek APEC ülkelerinin, gerek NAFTA ülkelerinin Türkiye'nin ithalatı içindeki payı azalmıştır. 1980'li yılların özellikle ikinci yarısında, hem NAFTA üyeleri, hem de APEC üyeleri toplamının ithalatımız içindeki payı bir miktar yükselme göstermiştir. Ancak bu süreklilik kazanmamıştır; genelde paylar durağan bir görüntü arz etmektedir.

Tablo : 4.3  
Türkiye'nin Kuzey Afrika'dan İthalatının Yapısı  
(Milyon Dolar)

	KUZEY AFRİKA'dan			DÜNYA'dan			% PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Ham Petrol ve Doğal Gaz	186	349	694	2,900	2,804	3,440	6.4	12.4	20.2
Petrol Ürünleri	29	107	239	723	602	851	4.0	17.8	28.1
Diğer Madenler (1)	13	9	17	457	507	521	2.8	1.8	3.3
Tarım Ürünleri	6	2	3	1,073	590	1,446	0.6	0.3	0.2
Mezbaha Ürünleri	1	2	5	288	334	622	0.3	0.6	0.8
Pamuk	3	24	24	247	239	381	1.2	10.0	6.3
Dokuma	18	15	24	849	968	1,579	2.1	1.5	1.5
Deri ve Kürk İşl. San. Ür.	1	5	2	172	182	240	0.6	2.7	0.8
Kağıt	2	10	12	525	391	925	0.4	2.6	1.3
Gübre Sanayii Ürünleri	93	58	68	409	247	487	22.7	23.5	14.0
Diğer Maddeler	29	47	55	21,785	16,406	25,217	0.1	0.3	0.2
<b>TÖPLAM</b>	<b>381</b>	<b>628</b>	<b>1,143</b>	<b>29,428</b>	<b>23,270</b>	<b>35,709</b>	<b>1.3</b>	<b>2.7</b>	<b>3.2</b>
Ham petrol, petrol ürünleri ve diğer madenlerin payı	59.8	74.0	83.1	13.9	16.8	13.5			

(1) Genel olarak fosfat kayası.  
Kaynak : DIE.

Yine Tablo 4.2'de görüleceği gibi, Afrika menşeli ithalatımızın payının, özellikle Libya ve Cezayir kaynaklı petrol ve petrol ürünleri ithalatı nedeniyle, 1980'lerin başında arttığı, 1990'larda ise artık önemini kaybettiği anlaşılmaktadır. Afrika'nın en gelişmiş ülkesi olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nden yapılan ithalatın payı ise yüzde 1'in altındadır. Kuzey Afrika ülkelerinden yapılan ithalat ise yüzde 2-3 dolayındadır. Bilindiği gibi, Mısır dışındaki Kuzey Afrika ülkeleri Mağrip ortak pazarının üyesidir. Daha önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, bu ortak pazarın bölge içi ticaret oranı çok düşüktür. Bu durumun, sınaî ürün üretim seviyesinin düşüklüğünden ve çeşit azlığından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bunun bir sonucu olarak, Türkiye bu ülkelerden ancak fosfat kayası ve petrol gibi bazı madencilik ürünlerini ithal edebilmektedir. Bu durum Tablo 4.3'den de izlenmektedir. Özellikle Mısır, Fas ve Tunus'un ihraç malları, Tablo 4.4'den de görüleceği gibi, petrol ve petrol ürünleri ve gübre ile Türkiye tarafından ithalinde 1996 yılına kadar yüksek koruma uygulanan gıda ve dokuma-giyim mamullerinden oluşmaktadır.

Ayrıca, bu üç ülkenin toplam ihracatı, Türkiye'nin toplam ithalatı ile kıyaslanamayacak kadar azdır. Bilindiği gibi diğer iki ülke Libya ve Cezayir'in ihracatı büyük çapta petrol ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır. Bunun sonucu olarak, bu bölgeden Türkiye'nin ithalatı, madencilik ürünleri ve birkaç sınaî ham madde dışında bir gelişme göstermemiştir.

Mısır, Tunus ve Fas'ın 1990-1993 dönemine ait ihracatı Tablo 4.4'den incelendiğinde, bu ülkelerin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 15'inin gıda maddelerinden, yüzde 20'sinin yakıt maddelerinden, yüzde 12'sinin bazı kimyasal ürünlerden, yüzde 6-8'inin dokumacılık ürünlerinden ve yaklaşık yüzde 22-23'ünün giyim eşyasından oluştuğu görülmektedir. Bu üç ülkenin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 75-80'ini oluşturan bu ürünlerden kimyasal ürünler dışındaki mallar, Türkiye'nin ithalatı içinde ciddi bir paya sahip değildir. Bu ürünlerden özellikle kimyasal ürünler içinde yer alan en önemli ürün, fosforik asit ve gübredir. Yani, bu üç ülkenin bu sektördeki toplam ihracatı birkaç üründen oluşmaktadır. Özellikle, gübre ve gübre girdileri ithalatı açısından konuya bakıldığında, bu grup malların Türkiye tarafından toplam ithalatının yaklaşık yüzde 15-25'inin bu bölgeden yapıldığı anlaşılmaktadır.

	1990	1991	1992	1993
Gıda ve Canlı Hayvan	1,527	1,723	1,593	1,510
Su Ürünleri	647	700	635	645
Meyveler ve Sebzeler	719	818	715	629
İşlenmemiş Sebzeler	206	277	258	226
Meyveler	305	341	295	273
Hammaddeler	1,029	742	722	647
Dokumaya elverişli maddeler	227	74	70	57
Pamuk	209	61	53	44
Gübre hammaddeleri ve mineraller	508	424	402	350
Fosfat Kayası	457	362	339	300
Yakıt Maddeleri	1,518	2,631	2,071	2,085
Petrol ve petrol Ürünleri	1,495	2,477	2,049	2,059
Bitkisel Hayvansal Yağlar	165	298	170	180
Zeytinyağı	162	296	167	180
Kimyasal Ürünler	1,452	1,549	1,423	1,274
Fosforik Asit	488	597	565	480
İlaçlar	38	43	62	64
İtriyat malzemesi	93	83	29	23
Gübreler	678	635	566	519
Diğer Sanayi Ürünleri	1,740	1,549	1,632	1,525
Deri sanayii ürünleri	91	95	129	103
Dokumacılık sanayii ürünleri	869	789	694	691
Taş ve toprak ürünleri	146	123	138	117
Demir-çelik sanayii ürünleri	125	119	200	169
Demirdışı metaller	296	216	242	189
Makinalar ve Ulaşım araçları	501	595	613	605
Diğer Çeşitli eşya	2,336	2,527	2,789	2,826
Giyim eşyası	1,992	2,170	2,446	2,467
Toplam	10,311	11,680	11,067	10,710

Kaynak: UN, Foreign Trade Yearbook, 1993.

toplam ithalat içindeki payı önemli bir yere sahiptir. Petrol ithalatının toplam ithalatımız içindeki payının azalması nedeniyle bu pay giderek önemini kaybetmiş, 1980'lerin başındaki yaklaşık yüzde 30'luk düzeyinden yüzde 10

Bu açıdan düşünüldüğünde, söz konusu ürünlerin toplam ithalatımız içindeki payının yüzde 1 dolayında olması nedeniyle, bu tür malların ticareti, önemli boyutta bir ticarî ilişkiyi belirleyici olarak kabul edilemez. Bu da göstermektedir ki, böyle bir ihracat yapısıyla, bu ülkelerin Türkiye'ye ihracatlarını büyük çapta artırmaları mümkün değildir. Bununla birlikte, serbest ticaret ortamı yaratılırsa, bugün ticareti yapılamayan yeni bazı ürünlerin ticareti yapılabilir hale gelebilecektir. Bu da, Türkiye'den çok, o ülkelerin göstereceği ekonomik performansla bağlıdır.

Diğer Asya ve Okyanusya<sup>260</sup> ülkeleri arasında, sadece Orta Doğu ülke-lerinden yapılan ithalatın

<sup>260</sup> APEC üyesi olmayan ülkeler.

seviyesine inmiştir. Bölgeden yapılan toplam ithalatın yaklaşık yüzde 90'ı ham petrol, petrol ürünleri ve fosfat kayası gibi ürünlerden oluşmaktadır (bk. Tablo 4.5). Bölgenin toplam ihracatının yapısı da benzer bir durum göstermektedir.

	ORTADOĞU'dan			DÜNYA'dan			% PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
<b>Ham Petrol ve Doğal Gaz</b>	<b>2,229</b>	<b>2,056</b>	<b>2,024</b>	<b>2,900</b>	<b>2,804</b>	<b>3,440</b>	<b>76.9</b>	<b>73.3</b>	<b>58.8</b>
<b>Petrol Ürünleri</b>	<b>37</b>	<b>179</b>	<b>250</b>	<b>723</b>	<b>602</b>	<b>851</b>	<b>5.1</b>	<b>29.7</b>	<b>29.4</b>
<b>Diğer Madenler (1)</b>	<b>26</b>	<b>19</b>	<b>17</b>	<b>457</b>	<b>507</b>	<b>521</b>	<b>5.7</b>	<b>3.7</b>	<b>3.3</b>
Tarım Ürünleri	48	19	19	1,073	590	1,446	4.5	3.2	1.3
Mezbaha Ürünleri	40	40	56	288	334	622	13.9	12.0	9.0
Pamuk	14	18	22	247	239	381	5.7	7.5	5.8
Dokuma	3	2	5	849	968	1,579	0.4	0.2	0.3
Deri ve Kürk İşl. San. Ür.	15	15	14	172	182	240	8.7	8.2	5.8
Kağıt	1	1	1	525	391	925	0.2	0.3	0.1
Gübre Sanayii Ürünleri	4	4	5	409	247	487	1.0	1.6	1.0
Diğer Maddeler	272	61	122	21,785	16,406	25,217	1.2	0.4	0.5
<b>TOPLAM</b>	<b>2,689</b>	<b>2,414</b>	<b>2,535</b>	<b>29,428</b>	<b>23,270</b>	<b>35,709</b>	<b>9.1</b>	<b>10.4</b>	<b>7.1</b>
Ham Petrol ve Doğal Gaz ve Diğer Madenlerin payı	85.2	93.4	90.4	13.9	16.8	13.5			

(1) Genel olarak fosfat kayası.  
Kaynak: DİE

	ORTADOĞU ve KUZAY AFRİKA'dan			DÜNYA'dan			% PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
<b>Ham Petrol ve Doğal Gaz</b>	<b>2,415</b>	<b>2,405</b>	<b>2,718</b>	<b>2,900</b>	<b>2,804</b>	<b>3,440</b>	<b>83.3</b>	<b>85.8</b>	<b>79.0</b>
<b>Petrol Ürünleri</b>	<b>66</b>	<b>286</b>	<b>489</b>	<b>723</b>	<b>602</b>	<b>851</b>	<b>9.1</b>	<b>47.5</b>	<b>57.5</b>
<b>Diğer Madenler (1)</b>	<b>39</b>	<b>28</b>	<b>34</b>	<b>457</b>	<b>507</b>	<b>521</b>	<b>8.5</b>	<b>5.5</b>	<b>6.5</b>
Tarım Ürünleri	54	21	22	1,073	590	1,446	5.0	3.6	1.5
Mezbaha Ürünleri	41	42	61	288	334	622	14.2	12.6	9.8
Pamuk	17	42	46	247	239	381	6.9	17.6	12.1
Dokuma	21	17	29	849	968	1,579	2.5	1.8	1.8
Deri ve Kürk İşl. San. Ür.	16	20	16	172	182	240	9.3	11.0	6.7
Kağıt	3	11	13	525	391	925	0.6	2.8	1.4
Gübre Sanayii Ürünleri (2)	97	62	73	409	247	487	23.7	25.1	15.0
Diğer Maddeler	301	108	177	21,785	16,406	25,217	1.4	0.7	0.7
<b>TOPLAM</b>	<b>3,070</b>	<b>3,042</b>	<b>3,678</b>	<b>29,428</b>	<b>23,270</b>	<b>35,709</b>	<b>10.4</b>	<b>13.1</b>	<b>10.3</b>
Ham Petrol ve Doğal Gaz ve Diğer Madenlerin payı	82.1	89.4	88.1	13.9	16.8	13.5			

(1) Genel olarak fosfat kayası.  
(2) Genel olarak fosforik asit.  
Kaynak: DİE.

Tablo 4.6'da Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan yapılan ithalatın yapısı birlikte gösterilmektedir. Tablodan görülebileceği gibi, söz konusu bu iki bölgeden yapılan toplam ithalatın yaklaşık yüzde 80-90'ı ham petrol ve petrol

ürünlerinden oluşmaktadır. Ayrıca toplam ham petrol ithalatının da yaklaşık yüzde 80-85'inin bu bölgeden yapıldığı görülmektedir.

Tablo 4.2'ye dayanarak yapılan bu analizlere karşın, Tablo 4.1 incelendiğinde, Orta Doğu ülkeleri dışında kalan bütün bölgelerden yapılan ithalatın genel ithalat trendi doğrultusunda bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Yani, toplam ithalat içindeki payları giderek azalsa bile, hemen hemen her bölgeden yapılan ithalat, toplam ithalatın değışmesi yönünde bir hareket göstermiştir. Fakat, Afrika orijinli ithalatımızın, diğer bölgeler kaynaklı ithalatımızda görülen istikrarlı seyri göstermediği anlaşılmaktadır. Buna ilave olarak, D8 ve ECO ülkelerinden yapılan ithalat İran'dan yapılan petrol ithalatının artışına bağlı bir biçimde artış trendi göstermiştir.

Bölgesel bütünleşmelere ihracatımız açısından bakıldığında da ortaya ana hatları itibariyle ithalattaki görüntüye benzer bir görüntü çıkmaktadır. Batı Avrupa'ya yönelik ihracatımızın payında 1980'lerin başında görülen azalmaya karşılık, halen bu pay yüzde 50'den fazladır ve giderek de artma eğilimindedir (bk. Tablo 4.8).

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yapılan ihracatımızın payı da, Batı Avrupa'ya yapılan ihracatımızın payı gibi, 1980'lerin ilk yarısında azalmışsa da, bugün itibariyle ikiye katlanarak, yüzde 10'un üzerinde seyretmektedir.

APEC yöresine yapılan ihracatın payı da aynı trendi göstermektedir. Bu yöre içinde yer alan özellikle Diğer Doğu Asya Grubuna<sup>261</sup> yönelik ihracatımızın payının bir yükseliş içinde olduğu görülmektedir. Ancak, bu payı son yıllarda yükselten, Tablo 4.10'dan da görüleceği gibi, demir-çelik ihracatıdır. ASEAN ülkelerine yönelik ihracatımızda görülen gelişme de, Diğer Doğu Asya grubunda görülen gelişmeye paralellik göstermektedir. Demir-çelik sektöründe en büyük pazarımız neredeyse bu iki yöredir. İç içe olan bu iki yöreye şimdilik ciddî boyutta başka bir ürün ihracatımızın olduğunu da söylemek mümkün değildir. NAFTA ülkelerine yapılan ihracatımızın payı ise, 1980'lerin ilk yarısında azalırken, ikinci yarısında yeniden artmaya başlamış, ancak bu yükselme ciddî bir boyutta olamamıştır. Amerika kıtasının bellibaşlı ülkeleri bir bütün olarak ele alındığı zaman, Tablo 4.11'den de görüleceği gibi, ihracatımızın çok dar bir mal grubunda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, bu ülkelere yapılan ihracatın yaklaşık yüzde 60'ı tütün, dokuma ve giyimden, yaklaşık yüzde 10'luk bölümü ise demir ve çelikten oluşmaktadır.

<sup>261</sup> Japonya, Çin, Güney Kore, Hong Kong ve Tayvan.

Tablo : 4.7  
Türkiye'nin İhracatının Ülkeler İtibariyle Dağılımı  
(Bin Dolar)

	1961	1970	1975	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
BATI AVRUPA	198	355	804	1,506	3,531	7,510	7,633	8,494	8,135	9,173	11,754
AT(15)	182	309	703	1,377	3,398	7,177	7,347	7,935	7,599	8,635	11,071
AT(12)	172	294	645	1,300	3,204	6,893	7,042	7,601	7,289	8,269	10,649
EFTA	16	46	101	129	133	333	286	298	248	277	293
DİĞER BATI AVRUPA	4	9	8	26	102	316	230	261	288	261	390
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	30	84	122	491	302	842	1,053	1,217	1,660	2,076	3,098
ORTA AVRUPA	25	54	49	322	112	311	443	532	622	686	1,008
DOĞU AVRUPA	4	29	74	169	190	531	611	483	541	896	1,327
BALTİK ÜLKELERİ							0	1	7	11	38
ORTA ASYA VE KAFKASYA							0	202	490	511	617
APEC	68	82	212	207	631	1,691	1,799	1,968	2,491	3,107	2,739
NAFTA	66	58	150	136	527	1,035	981	931	1,045	1,617	1,616
ASEAN	0	0	15	3	15	97	130	219	228	395	399
DİĞER DOĞU ASYA	2	23	45	66	82	530	659	787	1,190	1,052	671
ANZCERTA	0	1	2	3	6	29	29	30	27	42	53
AFRİKA	7	9	44	109	340	748	810	782	710	844	1,070
Güney Afrika Cumhuriyeti	0	0	1	0	2	51	58	51	56	44	66
Kuzey Afrika Ülkeleri	6	8	38	104	328	646	692	635	597	574	720
Diğer Afrika Ülkeleri	1	1	5	5	10	51	59	96	57	271	350
DİĞER AMERİKA	1	0	1	5	15	42	59	56	82	214	190
MERCOSUR	1	0	0	2	3	14	26	20	56	120	91
ANCOM	0	0	0	2	9	10	16	7	15	54	33
CARİCOM	0	0	0	0	0	1	6	7	5	10	33
CACM	0	0	0	0	0	0	0	6	1	4	3
DİĞER AMERİKA	0	0	1	1	3	17	10	17	5	24	23
DİĞER ASYA VE OKYANUSYA	39	50	210	567	3,038	1,809	2,009	2,197	2,268	2,690	2,777
ORTADOĞU	39	47	200	550	2,988	1,629	1,850	1,970	1,989	2,108	2,120
DİĞER ASYA	0	3	1	10	49	153	132	30	27	42	53
DİĞER OKYANUSYA	0	1	8	8	0	27	27	83	154	396	476
DİĞERLERİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	8
TOPLAM	343	580	1,393	2,884	7,856	12,643	13,363	14,715	15,345	18,106	21,636
ECO (2)	5	7	38	91	1,095	545	539	687	789	608	858
D8 ÜLKELERİ	7	11	51	113	1,251	741	760	728	612	671	681

(1) İran dahil  
(2) İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkm enistan, Tacikistan, Afganistan  
Kaynak: DİE

Tablo : 4.8  
Türkiye'nin İhracatının Ülkeler İtibariyle Dağılımı  
(Yüzde Paylar)

	1961	1970	1975	1980	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
BATI AVRUPA	57.7	61.2	57.7	52.2	44.9	51.4	59.4	57.1	57.7	53.0	50.7	54.3
AT(15)	53.0	53.3	50.5	47.7	43.3	49.6	56.8	55.0	53.9	49.5	47.7	51.2
AT(12)	50.2	50.8	46.3	45.1	40.8	47.4	54.5	52.7	51.7	47.5	45.7	49.2
EFTA	4.8	7.9	7.2	4.5	1.7	1.8	2.6	2.1	2.0	1.6	1.5	1.4
DİĞER BATI AVRUPA	1.1	1.5	0.6	0.9	1.3	1.9	2.5	1.7	1.8	1.9	1.4	1.8
DOĞU AVRUPA VE ORTA ASYA	8.7	14.5	8.8	17.0	3.8	8.3	6.7	7.9	8.3	10.8	11.5	14.3
ORTA AVRUPA	7.4	9.4	3.5	11.1	1.4	2.1	2.5	3.3	3.6	4.1	3.8	4.7
DOĞU AVRUPA	1.3	5.1	5.3	5.9	2.4	6.2	4.2	4.6	3.3	3.5	4.9	6.1
BALTİK ÜLKELERİ								0.0	0.0	0.0	0.1	0.2
ORTA ASYA VE KAFKASYA								0.0	1.4	3.2	2.8	2.9
APEC	19.9	14.1	15.2	7.2	8.0	14.6	13.4	13.5	13.4	16.2	17.2	12.7
NAFTA	19.2	9.9	10.8	4.7	6.7	9.1	8.2	7.3	6.3	6.8	8.9	7.5
ASEAN	0.0	0.0	1.1	0.1	0.2	0.4	0.8	1.0	1.5	1.5	2.2	1.8
DİĞER DOĞU ASYA	0.6	4.0	3.2	2.3	1.0	4.7	4.2	4.9	5.4	7.8	5.8	3.1
ANZCERTA	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.4	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
AFRİKA	1.9	1.5	3.1	3.8	4.3	6.8	5.9	6.1	5.3	4.6	4.7	4.9
Güney Afrika Cumhuriyeti	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3	0.4	0.4	0.3	0.4	0.2	0.3
Kuzey Afrika Ülkeleri	1.6	1.4	2.7	3.6	4.2	5.8	5.1	5.2	4.3	3.9	3.2	3.3
Diğer Afrika Ülkeleri	0.3	0.1	0.3	0.2	0.1	0.7	0.4	0.4	0.7	0.4	1.5	1.6
DİĞER AMERİKA	0.3	0.1	0.1	0.2	0.2	0.4	0.3	0.4	0.4	0.5	1.2	0.9
MERCOSUR	0.3	0.1	0.0	0.1	0.0	0.2	0.1	0.2	0.1	0.4	0.7	0.4
ANCOM	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.3	0.2
CARICOM	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2
CACM	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
DİĞER AMERİKA	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1
DİĞER ASYA VE OKYANUSYA	11.4	8.6	15.1	19.7	38.7	18.7	14.3	15.0	14.9	14.8	14.9	12.8
ORTADOĞU	11.3	8.1	14.4	19.1	38.0	17.4	12.9	13.8	13.4	13.0	11.6	9.8
DİĞER ASYA	0.0	0.5	0.1	0.3	0.6	1.3	1.2	1.0	0.2	0.2	0.2	0.2
DİĞER OKYANUSYA	0.1	0.1	0.6	0.3	0.0	0.0	0.2	0.2	0.6	1.0	2.2	2.2
DİĞERLERİ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ECO (2)	1.5	1.2	2.7	3.1	13.9	5.3	4.3	4.0	4.7	5.1	3.4	4.0
D8 ÜLKELERİ	2.1	1.9	3.7	3.9	15.9	6.9	5.9	5.7	4.9	4.0	3.7	3.1

(1) İran dahil

(2) İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan

Tablo 4.8'in incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgelerine yaptığımız ihracatın payı, diğer ülkelere yapılan ihracatın paylarında yaşanan trendin tam tersi bir gelişme göstermiştir. Bu bölgenin 1980'lerin ilk yarısındaki yüksek payı, günümüzde nerede ise yarı yarıya azalmıştır. Bu yöreye ihracatımızın 1980'lerin başında artması herhangi bir işbirliği hareketinin sonucundan çok, o dönemde uygulanan ihracat politikaları ve sanayi üretimini ihracata dönük olarak artıran politikalar ve yükselen petrol fiyatları nedeniyle bu ülkelerin artan ithalat talebi ile açıklanabilir. Uzun zamandan beri her iki bölgeye yapılan ihracatın paylarında da iyimser bir gelişme görülmemektedir. Bu durum, büyük ölçüde, petrol fiyatlarında 1986 yılında yaşanan yüzde elli oranındaki gerileme nedeniyle, bu yörenin döviz gelirlerinin azalmasının sebep olduğu talep daralmasına ilave olarak, Türkiye'nin üretimde ve ihracatta ikinci ve en önemli yapısal dönüşümü yapamamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye bu iki pazara da üretim ve ihracat çeşitliliğinin elverdiği ölçüde girmiştir. 1980'lerin ilk yarısındaki durum bunu göstermektedir. İhracatı geliştirmenin ikinci ve belki de en önemli aşaması olan makine ve parça üretim ve ihracatına büyük çapta geçilemediği ve büyüyen ihracatımızın deseni de bu pazarların talep yapısına uygun olmadığı için, söz konusu pazarların ihracatımız içindeki payı giderek azalmakta veya durağanlaşmaktadır. Bu oluşumda elbette, 1991 yılından sonra Irak pazarının oldukça daralması ve Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle ihracat yapılamaması, büyük çapta rol oynamıştır. Bunun yanı sıra İran pazarında zaman zaman görülen gelişmelerin devamlılık arzmemesi ve 1980'lerin başında önemli bir gelişme gösteren Libya pazarının giderek önemini kaybetmesi, Irak kadar olmasa da, bu olumsuz gelişmede önemli diğer etkenler olmuştur. 1980'lerin ilk yarısında yaşanan bu gelişme, ülkemizde var olan üretim yapısının ihracata yönlendirilmesi sonucunda, söz konusu ülke pazarlarında var olan potansiyelin değerlendirildiğinin bir göstergesidir. Ayrıca, bu, mal düzeyinde artan ihracat potansiyelinin, münhal en yakın pazarlara yönelmesi olarak da ifade edilebilir.

Tablo :4 .9  
Diğer EAEC(\*) Ülkelerine İhracatımız  
(Milyon Dolar)

	Diğer EAEC Üyelerine			Dünya'ya			(%) Paylar		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Demirdışı Metal Cevherler	3	4	51	584	737	808	0.5	0.5	6.3
Sebze ve Meyve İşl. San. Ür.	34	30	33	584	737	808	5.8	4.1	4.1
Tütün	35	31	27	441	424	381	7.9	7.3	7.1
Dokumacılık	11	23	29	3,893	4,570	5,728	0.3	0.5	0.5
Giyim	9	7	11	1,869	2,002	2,675	0.5	0.3	0.4
Petrokimya	2	35	31	354	478	557	0.6	7.3	5.6
Diğer Kimyasal Ürünler	13	17	13	352	419	587	3.7	4.1	2.2
Lastik	10	13	5	276	331	414	3.6	3.9	1.2
Cam	6	8	7	203	212	253	3.0	3.8	2.8
Demir-Çelik	993	797	359	1,830	2,172	1,995	54.3	36.7	18.0
Diğer Metaller	21	2	12	157	186	310	13.4	1.1	3.9
Diğer Maddeler	53	85	94	5,386	6,575	7,926	1.0	1.3	1.2
TOPLAM	1,190	1,052	672	15,345	18,106	21,634	7.8	5.8	3.1
Demir-Çelik ihracatının Payı	83.4	75.8	53.4	11.9	12.0	9.2			

(\*) : Japonya, Çin, Güney Kore, Hong Kong, Tayvan.  
Kaynak : DİE.

Tablo : 4.10  
Türkiye'nin ASEAN Ülkelerine İhracatı  
(Milyon Dolar)

	ASEAN'A			DÜNYA'YA			(% ) PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Sebze ve Meyve İşl. San.	8	10	8	584	737	808	1.4	1.4	1.0
Tütün	8	9	6	441	424	381	1.8	2.1	1.6
Pamuk	12	9	10	148	37	16	8.1	24.3	62.5
Dokuma	0	2	2	3,893	4,570	5,728	0.0	0.0	0.0
Petrokimya	6	13	12	354	478	557	1.7	2.7	2.2
Lastik	4	5	3	276	331	414	1.4	1.5	0.7
Demir-çelik	170	285	271	1,830	2,172	1,995	9.3	13.1	13.6
Elektrikli makineler	8	14	17	595	684	900	1.3	2.0	1.9
Diğerleri	13	49	71	7,224	8,673	10,837	0.2	0.6	0.7
Toplam	229	396	400	15,345	18,106	21,636	1.5	2.2	1.8
Demir-çelik İhracatının payı	74.2	72.0	67.8	11.9	12.0	9.2			

Kaynak: DİE.

Tablo : 4.11  
Türkiye'nin Amerika Kıtasındaki Başlıca Ükelere İhracatının Yapısı  
(NAFTA, MERCOSUR, ve Venezüela)

Sektörler	Milyon ABD Doları			(% ) PAYLAR		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995
01 Bitkisel Ürünler	25	26	25	2.3	1.6	1.5
09 Metalik Olmayan Madenler	41	29	34	3.7	1.7	2.1
12 Sebze ve Meyve İşl. San.	53	73	75	4.8	4.4	4.5
16 Diğer Gıda Maddeleri	27	35	47	2.5	2.1	2.8
19 Tütün	177	209	168	16.1	12.6	10.1
21 Dokumacılık	332	539	565	30.1	32.4	34.1
22 Giyim	180	220	254	16.3	13.2	15.3
31 Petrokimya	25	40	33	2.3	2.4	2.0
40 Demir-Çelik	79	232	175	7.2	13.9	10.6
42-49 Makina ve Ulaşım Araçları	47	112	103	4.3	6.7	6.2
Diğerleri	383	196	247	34.8	11.8	14.9
TOPLAM	1,102	1,665	1,656	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE.

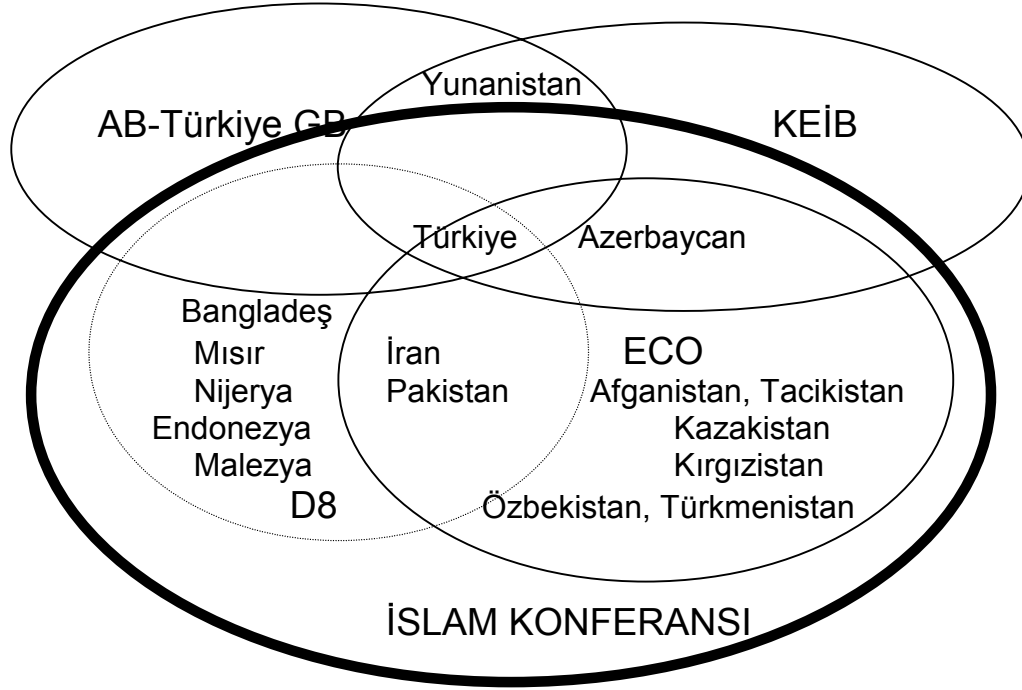
Tablo : 4.12  
Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya İhracatımız  
(Milyon Dolar)

	1975	1980	1985	1990	1994	1995
Kuzey Afrika'ya İhracatımız	38	104	328	646	574	720
Ortadoğu'ya İhracatımız	200	550	2,988	1,629	2,108	2,120
Toplam	238	654	3,316	2,276	2,682	2,840
Kuzey Afrika'nın Toplam İthalatı	16,782	29,900	26,043	36,609	37,944	43,142
Ortadoğu'nun Toplam İthalatı	37,630	102,707	88,850	99,166	117,440	126,981
Toplam	54,412	132,607	114,893	135,775	155,384	170,123
İhracatımızın Bölge İthalatı İçindeki (%) Payı						
Kuzey Afrika	0.2	0.3	1.3	1.8	1.5	1.7
Ortadoğu	0.5	0.5	3.4	1.6	1.8	1.7
Toplam	0.4	0.5	2.9	1.7	1.7	1.7

Kaynak: DTÖ, DİE.

## 2) Bölgesel Bütünleşmelerin Türkiye'nin Dış Ticaretine Gelecekteki Muhtemel Etkileri

Şekil : 4.1  
Türkiye'nin Bölgesel Bütünleşmeler İçindeki Yeri



Türkiye'nin coğrafi konumuna ve dış ticaretine bakıldığı zaman, gelecek yaklaşık 5-10 yıllık bir dönemde, ithalat ve ihracat üzerinde etkili olabilecek üç bölge göze çarpmaktadır. Birincisi Avrupa Birliği ve EFTA ülkelerinin oluşturduğu bölge, ikincisi Orta Avrupa ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesine dahil olan ülkelerin oluşturduğu bölge ve üçüncüsü ECO bölgesidir. Bilindiği gibi Yunanistan AB üyesi olmasına rağmen, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne de katılmış bulunmaktadır. Bu da, AB üyesi bir ülkenin, 10 yıl içinde bir serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesi düşünülen bir işbirliği içinde olmasına engel teşkil etmemiştir. Bu nedenle, Türkiye için durum çok daha kolaydır. Bunun yanı sıra, AB, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne katılan Romanya ve Bulgaristan ile serbest ticaret anlaşması, Moldova, Ukrayna ve Rusya Federasyonu ile de iki taraflı ortaklık anlaşması yapmış durumdadır. Bütün bu düzenlemelerin amacının gerek bölge içindeki, gerekse bölge ülkeleri ile AB arasındaki ticaret hacminin, adil bir ticarî düzen içinde artırılmasına yönelik olduğunu belirtmek gerekir. Bu bakımdan, Karadeniz yöresinde bir serbest ticaret bölgesinin kurulması hem zor değildir, hem de bölgede yer alan bütün ülkelerin yararına olacaktır. Katma Protokol'ün 55'inci maddesinde, "Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği'nin" uygulaması konusunda Ortaklık Konseyinde danışmalar yapılacağı belirtilmekte, bu konu 1/95 sayılı OKK'nın, Türkiye'nin 16'ncı maddesi ile ilgili bildiriminde<sup>262</sup> de teyid edilmektedir. Bu nedenle, ECO çerçevesinde bir tercihli ticaret anlaşması

<sup>262</sup> T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM-1): Türkiye AB İlişkileri, Ankara 1995, sh. 31.

gerçekleştirilebilmesi için - en azından, böyle bir düzenleme yapma niyeti için-yeterli hukukî alt yapı hazırdır. Dolayısıyla, böyle bir ticaret anlaşması yapılmasına herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bunun dışındaki bölgesel bütünleşmelerin, Türkiye'nin dış ticareti üzerinde, doğal gelişmeye ilaveten, genel dünya konjonktürünün yaratacağı etkinin ötesinde pek fazla etkili olabileceği söylenemez. Çünkü, AT ile oluşturulan gümrük birliği nedeniyle AB'nin ticaret politikalarından büyük çapta bağımsız bir liberalleşmeye gidilmeyeceği düşünülürse, 1996 yılındaki gibi büyük bir ithalat artışının yeniden yaşanabileceği beklenemez.

Tablo : 4.13  
Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişmeleri

	(Milyon ABD Doları)		(%)	
	1995	1996	Değişme	Pay
İhracat	21,637	23,082	6.7	100.0
AB ve EFTA	11,372	11,830	4.0	51.3
Diğer Ülkeler	10,265	11,252	9.6	48.7
İthalat	35,709	42,464	18.9	100.0
AB ve EFTA	17,753	23,558	32.7	55.5
Diğer Ülkeler	17,956	18,906	5.3	44.5

Kaynak: DİE.

Tablo 4.13'de de görüldüğü gibi, 1996 yılında AT ve EFTA menşeli ithalattan gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkeler çıkışlı ithalatta OGT (Ortak Gümrük Tarifesi) hadlerinin uygulanması, topyekûn ithalatımızı artırmıştır. İthalat topyekûn artarken, AT kaynaklı ithalat, üçüncü ülke kaynaklı ithalattan daha yüksek oranda artış göstermiştir.

Türkiye'nin AT ve EFTA ile yapmış olduğu anlaşmaların dışında, ithalat ve ihracatının gelişmesini etkileyecek, DTÖ Anlaşmasından başka önemli bir angajmanı yoktur. AT ile olan ilişkisinden dolayı, 1997 yılı ile önümüzdeki birkaç yıl daha, Türkiye'nin ithalatının yüksek oranlı artışını, hızı azalarak da olsa sürdürmesi beklenebilir. Çünkü, AT'nin ticaret politikalarının üstlenilmesi bağlamında, Türkiye serbest ticaret anlaşmalarını İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya ve Estonya 1996 ve 1997 yıllarında imzalamış, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri ile parafe etmiş ve Letonya ile de parafe etmeyi beklemektedir. Polonya ile sürdürülen müzakerelerin önümüzdeki dönemde sonuçlandırılması beklenmektedir. Slovenya ve Bulgaristan ile serbest ticaret anlaşması imzalanması için teknik görüşmelere Eylül 1977'de başlanacaktır<sup>263</sup>. Bunların, hem AT'den, hem de üçüncü ülkelere yapılacak ithalatta yaşanacak artışta, belli ölçüde etkili olacağını kabul etmek gerekir. Bu gelişmenin dışında, Türkiye tarafından şimdilik başka bir düzenleme yapılmadığına göre, OGT uygulamasının yaratacağı sonuçların dışında, AT ve EFTA dışındaki diğer bölgesel bütünleşmelerin, Türkiye'nin ithalatı üzerinde doğal gelişmeye ilave büyük bir etkisinin olacağı söylenemez. Önümüzdeki dönemde, Türk malları ile rekabet edebildikleri ve kotaları aşabildikleri ölçüde, Kuzey Afrika, ASEAN ve Diğer Doğu Asya ülkelerinden tekstil ve giyim ithalatımızda bir kıpırdanma beklenebilir. Bunun dışında, bazı ham maddeler, zaten Kuzey Batı Afrika'dan önemli miktarda ithal edildiği için, Kuzey Afrika ülkelerinde meydana gelecek sınaî gelişmenin yaratacağı arızî gelişmeler ve doğal büyüme dışında, bu bölgeden yapılmakta olan ithalatın seyrini aynen devam ettirmesi beklenmelidir. ECO bölgesinden yapılacak sınaî ürün ithalatının payının önemli bir miktarda artması için şimdilik herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Ancak enerji konusunda meydana çıkacak yeni

<sup>263</sup> DPT-3: age, sh. 8.

seçenekler ve ihtiyaçlar nedeniyle, enerji ham maddesi ithalatında önemli gelişmeler söz konusu olabilir. Ayrıca yapılabilecek bir Serbest Ticaret Anlaşması da gelişmelerin farklı boyutta olmasını sağlayabilecektir.

İhracat için durum ithalatta beklenenlerden biraz farklı olacaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarında giderek yükselen bir ihracat trendinin olacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan hızlı liberalleşmenin sonucunda ilişkilerimizin ve bunun paralelinde bu bölge ile olan ihracat ve ithalat hacminin hızla artması beklenmelidir. Ayrıca, Orta Asya ve Kafkasya yöresi ile olan ilişkiler de giderek artacaktır. Bunun dışında, Türkiye'deki iktisadî gelişmenin sağlayacağı dış ticaret hacmindeki büyümeye ilave olarak, Dünya'da yaşanacak global liberasyonun sağlayacağı imkânlar ölçüsünde ihracatımızda genel bir artış olacaktır.

Her ne kadar, 1996 yılında ihracatımız yeterince artmamışsa da, bunun uzun süre devam edeceğini düşünmek yanlıştır. Özellikle Batı Avrupa'ya yönelik ihracatımızda 1997 ve 1998 yıllarında ciddi artışlar beklenmelidir. Türkiye, gümrük birliği kararından kaynaklanan görev ve sorumluluklarını yerine getirir, haksız rekabeti yaratan damping ve sübvansiyon soruşturmalarına yol açan uygulamaları ortadan kaldıracak tedbirleri hayata geçirir ve bunlarla ilgili hukukî düzenlemeleri sadakatle uygularsa, bu gelişmenin daha da hızlanması muhtemeldir.

Kabul etmek gerekir ki, coğrafi yakınlığı ve serbest pazar ekonomisi koşulları göz önüne alındığında, Batı Avrupa, Türk firmalarının en kolay iş yapabileceği, en kolay ulaşabileceği, gerek nüfus büyüklüğü, gerek gelir seviyesi itibariyle en büyük pazarıdır. Bu konuda, birçokları tarafından ifade edilen olumsuz görüşlere rağmen, Batı Avrupa dinamik bir pazardır. Sadece kamusal düzenlemelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu kurallar, daha çok iç pazara dönük ve pazara girişi ve pazarı düzenleyici bir role sahip oldukları için, üçüncü ülke ihracatçıları da bu kurallara uymaya zorlayıcı yönüyle dikkat çekmektedirler. Gümrük birliği nedeniyle bu düzenlemeler giderek Türk ekonomi hukukunun da bir parçası haline gelmektedir. Yani artık Türkiye, AT için üçüncü ülke konumunda değildir. Özellikle orta boy ve büyük firmalarımızın bu uygulamaların yarattığı engelleri aşmaları veya bu düzenlemeleri öğrenerek uygulamaları, çok da zor değildir. Ayrıca AT ile gerçekleştirilen gümrük birliği nedeniyle, bu kurallar kaçınılmaz olarak uygulanmak durumundadır. Bu kurallar, aynı zamanda, üreticiyi koruyan kurallardır. Kurallara uygun üretim yaparak pazara mal arzeden üretici için zaten sorun yoktur. Kuralların engelleyici yönünün, bunlara uymayanlar için geçerli olduğunu ve onların pazara girişini engellediğini ifade etmek gerekir. Bu nedenle, Batı Avrupa pazarını zor bir pazar olarak görmek veya göstermeye çalışmak doğru bir yaklaşım değildir.

Türkiye ile AT arasındaki ortaklık rejimi, Ankara Anlaşmasının 11'inci maddesine göre tarım ürünlerini de kapsamaktadır<sup>264</sup>. Ancak, Katma Protokolün 33'üncü maddesine göre, tarım ürünlerinin serbest dolaşıma tâbi olabilmesi, Türkiye'nin, Topluluğun Ortak Tarım Politikasına uyma koşuluna

<sup>264</sup> T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT-4): Ankara Anlaşması ve Katma Protokol Cilt 2, Ankara 1993, sh. 10.

tâbidir. Katma Protokolün 34'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında, “yirmi iki yıllık dönem sonunda Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin 33'üncü maddenin<sup>265</sup> 1'inci fıkrasında belirtilen Ortak Tarım Politikası tedbirlerini aldığı tespit ettikten sonra, tarım ürünlerinin Türkiye ve Topluluk arasında serbest dolaşımının gerçekleşmesi için gerekli hükümleri tespit eder” denilmektedir<sup>266</sup>. Katma Protokolün 35'inci maddesinde ise, Türkiye ve Topluluğun, birbirlerine, tarım ürünleri ticareti için, geniş ve usulleri Ortaklık Konseyi tarafından tespit edilecek bir tercihli rejim tanıyacağı ifade edilmektedir. 1/95 sayılı OKK'nın 22'nci maddesi, Katma Protokolün 32-35'inci maddelerindeki şartları bir kez daha teyid etmektedir. Aynı kararın 24'üncü maddesi ise, Türkiye ve Topluluğun tarım ürünleri ticaretinde birbirlerine tanıdıkları tercihli rejimleri, aşamalı olarak ve karşılıklı avantajlar sağlayacak biçimde genişletmeleri gereğini vurgulamaktadır<sup>267</sup>.

Ankara Anlaşması ile Topluluk, Türkiye çıkışlı geleneksel ihraç ürünlerinden bazılarını tarife kontenjanı tanıdığı, Türkiye ise, Topluluğa herhangi bir taviz tanımamıştır<sup>268</sup>. Katma Protokolle Topluluk, daha önce tanıdığı tavizleri geniş bir ürün yelpazesine yayılacak şekilde artırmıştır<sup>269</sup>. Katma Protokolün 11'inci maddesine konu olan, Türkiye tarafından 22 yıllık gümrük vergisi indirimine tâbi olacak mal listesinde bazı tarım ürünleri de yer almıştır<sup>270</sup>. 1/80 sayılı OKK ile Topluluk, Türkiye çıkışlı tarım ürünlerinden aldığı vergileri 1 Ocak 1981 tarihinden başlamak üzere, 1 Ocak 1987 tarihine kadar dört aşamada kaldırmaya karar vermiştir. Ayrıca, yeni bazı tarım ürünlerine takvime bağlı olarak muafiyet tanıdığıdır. Daha sonra bu kararlar yapılmaması öngörülen son iki indirim, birer yıl önceye kaydırılmıştır<sup>271</sup>. Türkiye tarafından, 31 Aralık 1992 tarih ve 21452 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 92/3902 sayılı İthalat Rejimi Kararı ile, üçüncü ülkeler çıkışlı tarım ürünlerine nispetle AT çıkışlı tarım ürünlerine yüzde 30 oranında Gümrük Vergisi indirimi uygulanmaya başlanmıştır<sup>272</sup>. 1/95 sayılı OKK'nın öngördüğü rejim çerçevesinde, karşılıklı olarak tavizlerin genişletilmesi konusundaki görüşmeler 1996 yılında sonuçlandırılmış, fakat, Ortaklık Konseyi toplanıp yeni bir karar alamadığı için, müzakerelerin sonuçları henüz (1997 yılı Ağustos ayı itibarıyla) uygulamaya konulamamıştır. Bu çerçevede Türkiye ile AT arasında kurulan gümrük birliği, sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin sanayi paylarını kapsarken, tarım ürünleri ticaretinin daha geniş boyutlara ulaştırılması için karşılıklı taviz rejiminin genişletilmesini öngörmüştür.

<sup>265</sup> Katma Protokolün 33'üncü maddesi.

<sup>266</sup> DPT-4 : age, sh. 64-65.

<sup>267</sup> DTM-1: agr, sh. 11.

<sup>268</sup> DPT-4: age, sh. 22-24.

<sup>269</sup> DPT-4: age, sh. 120-133.

<sup>270</sup> DPT-4: age, sh. 55, 82-117; ERTUĞRUL, Cemil : Dünya Tarım Politikalarında Ortaya Çıkan Gelişmeler Karşısında Türk Tarımı, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara 1995, sh. 136.

<sup>271</sup> ERTUĞRUL: agt, sh. 136.

<sup>272</sup> Sayılı 92/3902 İthalat Rejimi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 31 Aralık 1992 tarih ve 21452 sayılı Resmi Gazete; ERTUĞRUL: agt, sh. 136.

Tarım ürünleri ticareti konusundaki bu görüşmelerin sonucunda alınacak Ortaklık Konseyi Kararının Türkiye'ye çok büyük ilave imkânlar sağlayacağı söylenemez. Görüşmelerde, AB tarafını temsil eden AB Komisyonu, doğal olarak AB ülkelerinin menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir. Türkiye'nin tarımsal altyapı sorunları henüz çözüme kavuşturulamadığından, Türk tarafı, uzun dönemli politika öngörülerine dayanan politikalardan kaynaklanan teklifler ortaya koyamamıştır. Konu ile ilgili kuruluşlar, kendi kurumsal görüşleri doğrultusunda ve daha ziyade, vermeden alma yönündeki politikaları savunmuştur. Halbuki Topluluk tarafı, Türkiye'ye daha önceki dönemlerde verdiği tavizleri bir anlamda yeterli görerek, şimdi alma sırasının kendilerinde olduğunu, açıkça olmasa da, tavırlarıyla belli etmiştir. Bu nedenle, 1996 yılında gümrük birliğinin nihai aşamasına geçilmişse de, tarım ürünleri ticaretinde her iki tarafı da tatmin eden yeni bir tavizli rejim, henüz oluşturulamamıştır. Ayrıca 1996 yılında bitirilen müzakerelerin henüz uygulanamayan sonuçlarının her iki tarafı da tatmin ettiği söylenemez. Aksine, her iki tarafı da tatmin etmeyen yanları mevcuttur. Türk tarafını oldukça muhafazakar davranmaya iten, biraz da AT'nin bazı tarım ürünlerinde büyük stoklara sahip olması ve bu malların ihracatında yüksek oranda sübvansiyon uygulamasıdır. Türkiye, 7. Beş Yıllık Kalkınma Plânında, tarım ürünlerinde ulaşılacak fiyat düzeyini, dünya fiyat seviyesi olarak belirlemiştir. Halbuki, AT'nin büyük çapta ihracat sübvansiyonu uygulaması, onların ihracat fiyatlarının dünya fiyatlarının altında oluşmasını sağlamaktadır. Bu da, bazı ürünler için de olsa, Türk pazarının AT tarım ürünlerine açılabilmesi için gerekli uygulamaların hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan hareketlerin, bu ülkelerin mevcut sistemlerini daha da libere etmesi yönünde gelişmesi, Türkiye için bir avantaj olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin en yakın coğrafi ortağı, Orta Doğu'dan sonra bu bölgedir. Üstelik, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, devlet güdümünden uzaklaşarak hızla pazar ekonomisine geçmektedir. Bu durum, Türkiye ve Türk firmaları için kaçırılmaz bir fırsattır. Bu bölge, gelecek 10-15 yıllık dönemde, dünyanın dışarıya en hızlı açılan bölgesi olacaktır. Bu nedenle, bu yöredeki gelişmeler Türk firmalarını da etkileyecek ve Türkiye'de yerleşik firmaların ihracatında olumlu yönde gelişmelerin olmasını sağlayacaktır.

APEC yöresine ihracatımız zaten çok ciddi bir paya sahip değildir. Bu yörede sağlanacak liberasyon sonucunda bazı firmalarımızın bu pazarlara daha kolay girebilmesi mümkün hale gelebilir. Bununla birlikte tam ters gelişmeler de olabilir. Gelişmenin yönünü, firmaların tek tek başarıları belirleyecektir. Mevcut politikalar sonucunda bu yöreden ithalatımız doğal bir gelişim trendinde artarken, ihracatımızın artışı, firma düzeyinde sağlanacak başarılarla bağlı olacaktır.

Buraya kadar ele alınan bölgelerden Batı Avrupa ile Orta ve Doğu Avrupa'daki gelişmelerin Türk firmalarının ihracatını olumlu yönde etkileyeceği, APEC içinde olacak gelişmelerin ise önümüzdeki 5 yıllık dönemde ciddi bir etkisinin olmayacağı ifade edildi. Geriye Türkiye'nin dış

ticaretini olumlu<sup>273</sup> yönde etkileyebilecek ECO, KEİB ve D8 hareketi kalmaktadır. Dünya'nın diğer yörelerinde yaşanan bölgeselleşmeler ise çok etkin değildir, etkin olanları ise Türkiye'ye henüz çok uzaktır. Doğu Avrupa ile muhtemel ilişkilerimizin sınırlarını genişletecek olan belli ölçüde KEİB projesidir. Batı Avrupa ülkeleri, aralarında yıllarca süren savaşları, ekonomik menfaatleri paylaşarak artık nasıl geride bırakmışlarsa, Karadeniz İşbirliği Bölgesinde de, siyasî ayak oyunları yapmak yerine, ekonomik menfaatlerin paylaşılması ve paylaşılacak yeni menfaatlerin yaratılması yoluna gidilebilir. Burada ülkeler, projeyi işletmek için, kazanma fikrinden çok, yaratarak paylaşma fikriyle<sup>274</sup> hareket ederlerse, çok kısa bir sürede büyük bir ticaret hacmi yaratılabilir. Çünkü, bu yöre ile Batı Avrupa, yapılan çeşitli işbirliği ve ortaklık anlaşmaları ile ticarî açıdan giderek daha yüksek oranda birbirlerine açılmaktadır. Bu nedenle, Dünya'nın en büyük pazarının hemen yanı başında bulunan bu bölge, bu yakınlığın doğuracağı güvenli ticarî ortam sayesinde hızla büyüyecek ve giderek de Batı Avrupa pazarı ile bütünleşecektir.

ECO için ise, biraz daha uzun vadede ve nispeten daha düşük seviyeli bir ticaret hacmi olasılığı mevcuttur. İran, bölgenin, bir anlamda, coğrafi merkezini teşkil etmektedir. Bu nedenle, bölge ülkelerinin, özellikle de İran'ın, bu hareketin yürütülmesine ve bundan çok taraflı çıkarlar elde edilmesine açık olması gereği aşıkardır. Eğer İran gerçekten Dünya ekonomisi ile bütünleşmek fikri ile hareket ederse -ki bu şüphelidir-, ECO'nun Doğulu üyeleri kolayca Batı Dünyası ve onun büyük pazarı ile büyük çaplı ilişkilere girebilecektir. Bu da, üyeler arasında potansiyel olarak varlığı çokça ifade edilen önemli bir ticaret hacminin dolaylı olarak ortaya çıkmasını da sağlayacaktır. Burada, ECO'nun dışa açılımı amacıyla Türkiye'nin önemli girişimlerde bulunması gereğini de belirtmek gerekir.

<sup>273</sup> "Dış ticaretin olumlu yönde etkilenmesi" ifadesinden, ihracatın artması, ithalatın duraklaması veya azalması kastedilmemektedir. Olumlu gelişme, hem ihracatın, hem de ithalatın dengeli bir şekilde artması, tercihan da bu artışların dünya ortalamasının biraz üstünde olması, tek haneli rakamlar şeklinde olmamasıdır. Bir ülkenin dış ticaret veya cari işlemler dengesi fazlası vererek dışarıya kaynak transfer etmesi arzu edilmeyen bir durumdur. Yani, mal ve hizmet ihraç ederek sağlanan kaynakların, yine ülkenin refahı için yurt dışından mal ve hizmet alımında kullanılmaması, bir ülkenin dış ülkelere kaynak transferi anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi, turizm, müteahhitlik, navlun ve işçi gelirleri ve diğer hizmet ve ticari gelirleri ile, döviz tevdiat hesaplarının TL'ye çevrilmesi ile oluşan, Türkiye'nin görünmeyen döviz gelirleri, benzer iktisadî ve ticarî faaliyetler için yapılan döviz giderlerinden önemli ölçüde fazladır. Bu nedenle, görünmeyen gelirleri, görünmeyen giderlerinden oldukça fazla olan bir ülke olarak Türkiye, uzun bir süre daha, bu fazlaları büyüyen ithalatının finansmanında kullanarak, dış ticaret açığı ile yaşayacaktır. Yani dışarıya kaynak transfer etmek yerine, dışardan ülkeye kaynak transferi yapılacaktır. Bu, başka bir ifade ile, iktisadî büyümenin maliyetinin başkasının sırtına yüklenmesi anlamına gelmektedir. Bunun korkulacak bir yönü yoktur. Yeter ki, dış ticaret ve cari işlemler açığında yaşanan düzey, döviz kuru hareketleri ile sürekli olarak kontrol altında tutulabilsin. Yeterli seviyede ve devamlı ekonomik büyümeyi idame ettirebilmenin başka doğru bir yolu da yoktur.

<sup>274</sup> Ülkeleri "yaratarak paylaşma" fikrinden ürkün, az yararlanan veya zarara uğrayan ülke olma endişesidir. Halbuki, bu tür bir uygulamaya gitmekten endişe duyulmaması gerekir. Çünkü, GATT sisteminde, böyle bir tehlikeye karşı tedbir alma mekanizması bulunmaktadır. Fakat, galiba ülkeler, doğru tedbirleri doğru zamanda alamama endişesi içindedir.

D8 hareketinin KEİB ve ECO kadar potansiyelinin olduğu söylenemez<sup>275</sup>. Gerek öncelikle D8 ülkeleri arasında, gerek bilahare bütün İslam ülkeleri arasında başlatılması öngörülen işbirliğinin, Türkiye açısından önemli bir alternatif veya tamamlayıcı olup olmadığı 2000'li yıllarda berraklaşacaktır<sup>276</sup>. Bununla birlikte, bu hareket tamamen yeni bir fikir olarak kabul edilemez. Harekete katılması için davet edilen ülkelere İran ve Pakistan ile Türkiye arasında ECO ve İslam Konferansı, Mısır, Endonezya, Malezya, Nijerya ve Bengladeş ile de İslam Konferansı çerçevesinde bir işbirliği hareketi vardır. Harekete katılan ülke sayısı yeterli sayıda kabul edilebilir. Hareketin en büyük handikabı, harekete katılmaya davet edilen ülkelerin aynı coğrafya içinde olmamalarıdır. Diğer büyük bir handikap da, ülkelerin çoğunun yeterli genişlikte bir ihracat yelpazesine sahip olmamasıdır. Buna mukabil, büyük bir nüfusa sahip olması nedeniyle, "D8 Ülkeleri", çok büyük bir pazar görüntüsü arz etmektedir. Ancak bu büyük pazarda yer alan ülkelerin çoğunluğunun fakir sayılabilecek ülkeler arasında olması da başka bir handikaptır. Coğrafi uzaklığın ticarete bir maliyet unsuru olduğu kabul edilirse<sup>277</sup> -ki öyledir-, diğer ilişkiler dışında, geliştirilmesi arzu edilen ticarî faaliyetler, bürokratik ve siyasî bir arzudan öteye geçmeyebilir.

D8 hareketi, Türkiye'nin diğer bölgesel birlikteliklerle ilgisi ölçüsünde ve küreselleşme sürecinde, ticarî açıdan yine de olumlu bir hareket olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bugünkü görüntüsü ile, hareketin ticarî açıdan Türkiye için ne ölçüde parlak bir geleceğinin olduğu kuşkuludur<sup>278</sup>. Ancak, Türkiye'nin bu tür hareketleri başlatması ve ciddî bir şekilde takip etmesi, Dünya'ya tek yönlü veya daha dar açıdan bakmasından mutlaka daha iyi ve yararlıdır. Bu teşebbüslerin sadece ekonomik değil, olumlu siyasî sonuçları da olabilecektir. Buna ilave olarak, D8'in dış ticaret hacmi büyük ülkeleri, Türkiye'ye coğrafi olarak çok uzaktır. Nitekim, Endonezya ve Malezya'nın bulunduğu bölge olan Doğu Asya'nın en büyük ihracatçı ve ithalatçı ülkeleri konumundaki Japonya ve Güney Kore'ye ihracatımızın yeterince artırılmamasında, başka birçok nedene ilaveten, ticaretin doğal belirleyicisi durumundaki, ülke büyüklüğü, kişi başına millî gelir büyüklüğü ve ortak dil gibi faktörlerin yanı sıra, ülke yakınlığı ve ortak sınırların varlığı gibi coğrafi faktörlerin<sup>279</sup> de çok önemli bir rolü vardır.

Türkiye, Orta Doğu ticari ilişkilerinin boyutu, bu yörede yer alan ülkelerin petrol gelirlerine ve Türkiye'nin petrol tüketiminde meydana gelecek artışa ve artan petrol tüketiminin sebep olacağı ithalatın hangi bölgeden yapılacağına bağlı kalacaktır. Ancak, 1997 yılında yapılan serbest ticaret

<sup>275</sup> Pakistan, İran ve Türkiye her iki bütünleşmede de yer almaktadır. Türkiye-Pakistan ticarî ilişkilerinin boyutu zaten çok küçüktür. 1996 yılının ilk 6 aylık ithalatı içinde, Pakistan, Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 40 ülke içine girememiştir. İhracatımız içinde ise binde 5'lik payla 37'nci sırada yer almaktadır. D8 hareketi için belirtilen görüş, D8'in, Türkiye-İran-Pakistan ilişkileri dışında kalan ilişkileri için ifade edilmektedir.

<sup>276</sup> Şimdilik bu projenin büyük bir ticarî potansiyel taşıdığı düşünülmektedir.

<sup>277</sup> FRANKEL- STEIN- WEI: agm, sh. 62.

<sup>278</sup> Burada "D8 hareketi"ne yaklaşım, olumsuz bir görüş olmaktan ziyade, Batı Avrupa, KEİB ve ECO ile ilişkilerimizin yaratacağı marjinal faydaya göre, bu hareketin marjinal faydasının daha az olacağı şeklinde bir yaklaşım olarak kabul edilmelidir.

<sup>279</sup> FRANKEL- STEIN- WEI: agm, sh. 61.

anlaşması, İsrail ile olan ticarî ilişkilerimizin gelişmesine büyük çapta katkıda bulunacak ve Türkiye İsrail'in, İsrail de Türkiye'nin önemli birer ticarî partneri haline gelecektir. Ticarî ilişkilerin gelişmesinde, tarım ürünlerinden çok, sınaî ürün ticaretinin önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Her ne kadar, Afrika kıtası, bir bütün olarak, Türkiye'ye, coğrafi açıdan yakın gibi gözükmekte ise de, aslında Kuzey Afrika ülkeleri dışındaki bölgeler Türkiye'ye ulaşım açısından oldukça uzaktır. Ayrıca, kıta yine bir bütün olarak çok fakirdir ve ülkemiz gibi yeni gelişen bir ülkenin ihracat yapısına uygun bir potansiyel pazar durumunda değildir. Daha ziyade sanayileşmiş ülkelerin ihracat yapılarına benzeyen sanayi ürünleri ve özellikle de makine ağırlıklı bir ithalat yapısına sahiptir.

Büyük bir olasılıkla, 2000 yılına doğru, Türkiye'nin toplam ihracatı, Afrika'nın ihracatının ve ithalatının yarısından fazla olacaktır. 2010 yılına doğru ise, Türkiye, Afrika'nın ihracatından ve ithalatından daha büyük bir ihracatı gerçekleştirecektir. Ülkelerin potansiyel pazar olmaları, mevcut ithalat hacimlerinden çok, ihracatlarının gelişme trendine bağlı olduğundan, Afrika pazarı, Türkiye için büyük bir umut değildir. Olsa olsa, sürekli izlenmesi gereken bir pazar olarak düşünülebilir. Ayrıca, Türkiye'de yerleşik firmaların ürettikleri mallara karşı buralarda oluşacak talepleri, firmalar zaten değerlendirecektir. Yoksa, kamu otoritelerinin temenni mahiyetindeki politika önerilerinin çok fazla bir etkisi de olmayacaktır.

Daha önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, Amerika kıtasının kendi iç ticareti hızla artmasına rağmen, coğrafi uzaklık nedeniyle ülkemizin dış ticaretine önemli bir etkisinin olabileceğini söylemek zordur.

NAFTA, MERCOSUR ve Venezüella'ya yapılan ihracatımızın yapısını konu alan Tablo 4.11 incelendiğinde anlaşılmaktadır ki, bu ülkelere yapılan toplam ihracatın yaklaşık yüzde 70'i tütün, dokumacılık ürünleri, hazır giyim ve demir-çelikten oluşmaktadır. Diğer mallarda, Amerika kıtasına açılabilmenin yolu, öncelikle yakın pazarlarımızda mühendislik ürünleri (ölçek yoğun sanayi ürünleri ve farklılaştırılmış mallar) ihracatımızın payını artırmaktan geçmektedir. Yani, önce yakın pazarlardaki ihracatımızın yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Yakın pazarlarda yeterli rekabet gücüne erişebilen firmalar, ancak belli bir süre sonunda uzak pazarlara da ulaşmanın yollarını arayacaktır. Yakın pazarlara yeni ürünlerle açılmadan, bu pazara ulaşmak hayli zordur. Bu açıdan, AB, Orta ve Doğu Avrupa ile ECO yöresi, Amerika'ya ve Uzakdoğu'ya göre çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Amerika pazarında belli bir ihracat büyüklüğüne erişmiş mallar ise, yakın gelecek için büyük hedefleri olan ülkemizin, hedeflerine ulaşmada, öncü rolü üstlenecek özellikte bir mal grubu oluşturmamaktadır.

Böylece, coğrafi uzaklık da göz önüne alındığında, APEC ve diğer Amerika kıtasının Türkiye için henüz potansiyel bir pazar olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo : 4.14  
İhracatın Topluştırılmış ISIC Sektörleri İtibariyle Dağılımı  
(Milyon Dolar)

	1972	1980	1981	1982	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I. TARIM ÜRÜNLERİ	115	495	959	1,061	753	949	1,223	1,185	1,044	1,066	949
II.MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	33	191	192	174	240	328	283	266	233	263	391
III.İMALAT SANAYİİ	736	2,224	3,551	4,511	6,965	11,682	12,078	13,264	14,072	16,776	20,298
A.TARIMA DAYALI SANAYİLER	579	1,365	1,620	1,570	1,502	2,224	2,574	2,293	2,643	3,034	3,407
B.DİĞER SANAYİLER	157	860	1,931	2,940	5,463	9,458	9,504	10,971	11,429	13,742	16,892
TOPLAM	885	2,910	4,703	5,746	7,958	12,959	13,584	14,714	15,350	18,105	21,637
(Yüzde Paylar)											
I. TARIM ÜRÜNLERİ	13.0	17.0	20.4	18.5	9.5	7.3	9.0	8.1	6.8	5.9	4.4
II.MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	3.8	6.6	4.1	3.0	3.0	2.5	2.1	1.8	1.5	1.5	1.8
III.İMALAT SANAYİİ	83.2	76.4	75.5	78.5	87.5	90.1	88.9	90.1	91.7	92.7	93.8
A.TARIMA DAYALI SANAYİLER	65.5	46.9	34.5	27.3	18.9	17.2	18.9	15.6	17.2	16.8	15.7
B.DİĞER SANAYİLER	17.8	29.5	41.1	51.2	68.7	73.0	70.0	74.6	74.5	75.9	78.1
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

KAYNAK: DPT, DİE

Tablo : 4.15  
İhracatın Topluştırılmış ISIC Sektörleri İtibariyle Dağılımı  
(Milyon Dolar)

	1972	1980	1981	1982	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I. TARIM	695	1,860	2,580	2,631	2,255	3,173	3,797	3,478	3,688	4,099	4,355
A.TARIM ÜRÜNLERİ	115	495	959	1,061	753	949	1,223	1,185	1,044	1,066	949
B.TARIMA DAYALI SANAYİLER	579	1,365	1,620	1,570	1,502	2,224	2,574	2,293	2,643	3,034	3,407
II.MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	33	191	192	174	240	328	283	266	233	263	391
III.DİĞER İMALAT SANAYİİ	157	860	1,931	2,940	5,463	9,458	9,504	10,971	11,429	13,742	16,892
TOPLAM	885	2,910	4,703	5,746	7,958	12,959	13,584	14,714	15,350	18,105	21,637
(Yüzde Paylar)											
I. TARIM	78.5	63.9	54.9	45.8	28.3	24.5	28.0	23.6	24.0	22.6	20.1
A.TARIM ÜRÜNLERİ	13.0	17.0	20.4	18.5	9.5	7.3	9.0	8.1	6.8	5.9	4.4
B.TARIMA DAYALI SANAYİLER	65.5	46.9	34.5	27.3	18.9	17.2	18.9	15.6	17.2	16.8	15.7
II.MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	3.8	6.6	4.1	3.0	3.0	2.5	2.1	1.8	1.5	1.5	1.8
III.DİĞER İMALAT SANAYİİ	17.8	29.5	41.1	51.2	68.7	73.0	70.0	74.6	74.5	75.9	78.1
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

KAYNAK : DPT, DİE

Tablo 4.14 ve Tablo 4.15'in, düzenleme biçimi dışında, birbirlerinden farkları yoktur. İkinci tabloda, tarıma dayalı sanayi ürünleri, tarım ürünleri başlığı altında gösterilmiştir. Her iki tabloda da tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatının 1972 yılındaki yüzde 80 dolayındaki payının 1980 yılında yüzde 64'e indiği görülmektedir. Hattâ 1980 yılından itibaren ihracatımızın, tarımsal karakterini hızla sınaî bir yapıya bıraktığı görülmektedir. 1980 yılında ihracatımız içinde yüzde 30 büyüklüğünde bir paya sahip olan diğer sanayi ürünleri, günümüzde payını yüzde 80'ler düzeyine çıkarmıştır. Bu gelişmelere rağmen, Tablo 4.16 ve Tablo 4.17'nin incelenmesinden, bu dinamik gelişmenin 1980'lerin sonundan itibaren durakladığı görülmektedir. Türkiye, ihracatta birinci değişim denebilecek ilk atılımı 1980'lerin ilk yarısında gerçekleştirmiştir. Tablo 4.17'nin incelenmesinden de görüleceği gibi, ihracatın tarımsal ve kaynak yoğun yapısı 1980'lerin ilk yarısında, emek yoğun ve ölçek yoğun sanayiler lehine büyük bir gelişme göstermiştir.

1980'lerin ikinci yarısında ve 1990'larda bu yapının büyük bir değişme göstermediği aynı tablodan izlenmektedir.

Türkiye'nin ihracattaki ikinci dönüşümü yapması ve gerçek bir sanayi ülkesi haline gelebilmesi, farklılaştırılmış mallardaki (tarım alet ve makineleri, elektrikli ve elektriksiz makineler, elektronik eşya, ölçü ve kontrol aletleri vb.)

ve ölçek yoğun sanayilerden ulaşım araçları ihracatının payını artırması, hiç olmazsa bu malların toplam ihracat içindeki payını yüzde 30'un üzerine çıkarması ile mümkün olacaktır<sup>280</sup>.

Bilgi yoğun sanayi ürünleri ihracatının payını artırabilmesi ise, daha uzun bir süre, zor gibi gözükmektedir.

Tablo 4.16  
İmalat Sanayii İhracatının Üretim Teknolojik Özelliğine Göre Sınıflandırılması  
(Milyon Dolar)

	1972	1980	1983	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I. KAYNAK YOĞUN SANAYİLER	613	1,451	1,783	2,200	2,964	3,232	2,908	3,200	3,830	4,481
II. EMEK YOĞUN SANAYİLER	78	505	1,596	2,491	4,846	5,001	5,993	6,175	7,139	9,090
III. ÖLÇEK YOĞUN SANAYİLER	40	233	882	1,720	3,143	3,014	3,379	3,654	4,518	5,097
<i>Ulaşım araçları</i>	0	54	67	151	226	265	404	395	549	878
IV. FARKLILAŞTIRILMIŞ MALLAR	5	32	235	528	653	777	934	962	1,209	1,568
V. BİLGİ YOĞUN SANAYİLER	1	3	12	26	76	56	50	81	79	62
Toplam	736	2,224	4,508	6,965	11,682	12,078	13,264	14,072	16,776	20,298
(Yüzde Paylar)										
	1972	1980	1983	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I. KAYNAK YOĞUN SANAYİLER	83.2	65.2	39.6	31.6	25.4	26.8	21.9	22.7	22.8	22.1
II. EMEK YOĞUN SANAYİLER	10.6	22.7	35.4	35.8	41.5	41.4	45.2	43.9	42.6	44.8
III. ÖLÇEK YOĞUN SANAYİLER	5.4	10.5	19.6	24.7	26.9	25.0	25.5	26.0	26.9	25.1
<i>Ulaşım araçları</i>	0.0	2.4	1.5	2.2	1.9	2.2	3.0	2.8	3.3	4.3
IV. FARKLILAŞTIRILMIŞ MALLAR	0.6	1.4	5.2	7.6	5.6	6.4	7.0	6.8	7.2	7.7
V. BİLGİ YOĞUN SANAYİLER	0.1	0.2	0.3	0.4	0.6	0.5	0.4	0.6	0.5	0.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : DIE, DPT.

Tablo 4.17  
İhracatın<sup>(1)</sup> Üretim Teknolojik Özelliğine Göre Sınıflandırılması  
(Milyon Dolar)

	1972	1980	1983	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I. KAYNAK YOĞUN SANAYİLER	761	2,137	3,003	3,193	4,242	4,738	4,359	4,477	5,159	5,821
II. EMEK YOĞUN SANAYİLER	78	505	1,596	2,491	4,846	5,001	5,993	6,175	7,139	9,090
III. ÖLÇEK YOĞUN SANAYİLER	40	233	882	1,720	3,143	3,014	3,379	3,654	4,518	5,097
<i>Ulaşım araçları</i>	0	54	67	151	226	265	404	395	549	878
IV. FARKLILAŞTIRILMIŞ MALLAR	5	32	235	528	653	777	934	962	1,209	1,568
V. BİLGİ YOĞUN SANAYİLER	1	3	12	26	76	56	50	81	79	62
Toplam	885	2,910	5,728	7,958	12,959	13,584	14,714	15,350	18,105	21,637
<sup>(1)</sup> Tarım, ve madencilik kaynak yoğun sanayilere ilave edilmiştir.										
(Yüzde Paylar)										
	1972	1980	1983	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I. KAYNAK YOĞUN SANAYİLER	86.0	73.4	52.4	40.1	32.7	34.9	29.6	29.2	28.5	26.9
II. EMEK YOĞUN SANAYİLER	8.8	17.4	27.9	31.3	37.4	36.8	40.7	40.2	39.4	42.0
III. ÖLÇEK YOĞUN SANAYİLER	4.5	8.0	15.4	21.6	24.3	22.2	23.0	23.8	25.0	23.6
<i>Ulaşım araçları</i>	0.0	1.9	1.2	1.9	1.7	2.0	2.7	2.6	3.0	4.1
IV. FARKLILAŞTIRILMIŞ MALLAR	0.5	1.1	4.1	6.6	5.0	5.7	6.3	6.3	6.7	7.2
V. BİLGİ YOĞUN SANAYİLER	0.1	0.1	0.2	0.3	0.6	0.4	0.3	0.5	0.4	0.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
<sup>(1)</sup> Tarım, ve madencilik kaynak yoğun sanayilere ilave edilmiştir.										

Kaynak : DIE, DPT.

<sup>280</sup> Elbette ki, bu, sanayileşme sürecinde ulaşılan seviyenin bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır.

Tablo : 4.18  
Dünya Mal Ticaretinin Yapısı  
(Milyar ABD Doları)

	1984	1985	1986	1987	1992	1993	1994	1995	1995/1984 Dönemi Artışı	1984-95 Ortalama Artış	1992-95 Ortalama Artış
<b>Tarım Ürünleri</b>	279.4	267.7	298.2	340.6	447.2	429.6	492.6	578.8	107.2	6.8	9.0
Gıda Maddeleri	211.7	204.4	226.6	252.1	351.9	339.0	382.5	443.6	109.6	7.0	8.0
Hammaddeler	67.8	63.3	71.6	88.5	95.3	90.6	110.1	135.2	99.6	6.5	12.4
<b>Madencilik</b>	411.5	429.4	345.0	371.5	445.1	423.9	439.0	512.1	24.5	2.0	4.8
Madenler	34.3	37.0	33.4	40.4	47.6	43.3	47.6	59.4	73.0	5.1	7.6
Yakıt Maddeleri	337.6	356.1	272.1	284.3	329.0	315.7	313.0	349.1	3.4	0.3	2.0
Demirdışı Metaller	39.6	36.3	39.6	46.8	68.5	64.9	78.5	103.7	161.8	9.1	14.8
<b>Mamul Mallar</b>	1,140.6	1,202.3	1,431.3	1,731.9	2,662.8	2,652.6	3,052.2	3,639.9	219.1	11.1	11.0
Demir-Çelik	67.9	71.1	73.5	81.7	103.4	105.8	119.4	148.8	119.2	7.4	12.9
Kimyasal Ürünler	158.1	153.0	189.9	216.5	328.1	323.9	382.8	467.1	195.4	10.3	12.5
Diğer Yarımamuller	83.3	125.2	103.4	185.6	284.1	279.2	320.2	386.1	363.5	15.0	10.8
Makina ve Ulaşım Araçları	644.2	613.1	820.9	874.8	1,364.7	1,370.6	1,588.5	1,899.9	194.9	10.3	11.7
Otomotiv Ürünleri	142.6		196.2		361.0	348.3	396.0	456.4	220.0	11.2	8.1
Büro ve İletişim Cihazları	96.8		120.5		349.5	382.9	473.3	594.8	514.8	18.0	19.4
Diğer Makina ve Ulaşım Araçları	404.8		504.3		654.3	639.4	719.2	848.7	109.7	7.0	9.1
Dokumacılık Ürünleri	53.6	54.9	66.3	82.5	117.4	113.0	130.1	152.6	184.6	10.0	9.1
Hazır Giyim	47.0	48.8	61.8	80.9	130.6	128.8	140.1	157.9	236.3	11.7	6.5
Diğer Tüketim Malları	86.6	136.3	115.6	210.0	334.6	331.4	371.0	427.6	393.7	15.6	8.5
<b>Sınıflandırılmamış Mallar</b>	75.7	67.6	44.3	88.8	97.9	130.0	123.2	159.2	110.3	7.0	17.6
<b>Toplam</b>	1,907.2	1,966.9	2,118.7	2,532.7	3,653.0	3,636.0	4,107.0	4,890.0	156.4	8.9	10.2

Kaynak: (1) WTO, Annual Report 1996

(2) WTO, International Trade, Trends and Statistics, 1995

(3) GATT, International Trade 1986-87

Tablo : 4.19  
Dünya Mal Ticaretinin Yapısı  
(Yüzde Paylar)

	1984	1986	1992	1993	1994	1995
<b>Tarım Ürünleri</b>	14.6	14.1	12.2	11.8	12.0	11.8
Gıda Maddeleri	11.1	10.7	9.6	9.3	9.3	9.1
Hammaddeler	3.6	3.4	2.6	2.5	2.7	2.8
<b>Madencilik</b>	21.6	16.3	12.2	11.7	10.7	10.5
Madenler	1.8	1.6	1.3	1.2	1.2	1.2
Yakıt Maddeleri	17.7	12.8	9.0	8.7	7.6	7.1
Demirdışı Metaller	2.1	1.9	1.9	1.8	1.9	2.1
<b>Mamul Mallar</b>	59.8	67.6	72.9	73.0	74.3	74.4
Demir-Çelik	3.6	3.5	2.8	2.9	2.9	3.0
Kimyasal Ürünler	8.3	9.0	9.0	8.9	9.3	9.6
Diğer Yarımamuller	4.4	4.9	7.8	7.7	7.8	7.9
Makine ve Ulaşım Araçları	33.8	38.7	37.4	37.7	38.7	38.9
Otomotiv Ürünleri	7.5	9.3	9.9	9.6	9.6	9.3
Büro ve İletişim Cihazları	5.1	5.7	9.6	10.5	11.5	12.2
Diğer Makine ve Ulaşım Araçları	21.2	23.8	17.9	17.6	17.5	17.4
Dokümanlık Ürünleri	2.8	3.1	3.2	3.1	3.2	3.1
Hazır Giyim	2.5	2.9	3.6	3.5	3.4	3.2
Diğer Tüketim Malları	4.5	5.5	9.2	9.1	9.0	8.7
<b>Sınıflandırılmamış Mallar</b>	4.0	2.1	2.7	3.6	3.0	3.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: (1) WTO, Annual Report 1996  
(2) WTO, International Trade, Trends and Statistics, 1995  
(3) GATT, International Trade 1986-87

Bugün Türkiye, mühendislik ürünlerinde<sup>281</sup> yeterli ihracat seviyesine henüz ulaşmış değildir. Ayrıca, mühendislik ürünleri ihraç edebilen ülkelerin önemli bir özelliği de, bir anlamda kreditor ülke olmalarıdır. Bir taraftan birçok uluslararası kreditor kuruluşun sahibi durumunda olurlarken, diğer taraftan mühendislik ürünleri ihracatına önemli çapta kredi sağlayan bir finansman sistemleri mevcuttur. Yani bu ülkeler, hem seri, hem

de sipariş üzerine üretim yapan bir çok makine üreticisi firmaya sahiptir. Gerek firma sayısı, gerek finansman gücü açısından, Türkiye'nin henüz bu düzeye yeterince yaklaşmış olduğu söylenemez. Bu seviyeye, sadece kredi mekanizmalarıyla da tek başına ulaşmak mümkün değildir. Her türlü sanayi makinelerinin tasarım ve üretimini yapabilen, araştırma ve geliştirme harcamalarına büyük kaynak ayırabilen firmaların varlığı da, bu ortamı yaratan en önemli etkenlerden bir diğeridir. Ayrıca, mühendislik ürünleri üreten Türkiye'de yerleşik firmaların, işbirliği yapabilecek düzeyde firmaları AB, ABD ve Japonya dışındaki ülkelerde bulabilmeleri de zordur. Bu nedenle, ikinci ihracat dönüşümünün yapılabilmesi, yine batı ülkelerinde yerleşik firmalarla Türkiye'de yerleşik firmaların yapacağı işbirliğine ve Türkiye'ye gelecek sermayeye sıkı sıkıya bağlıdır.

Unutmamak gerekir ki, politika dünyası parasal gücü hep yanında istediği için, artık dünya hükümetleri de büyük şirketleri ülkelere çekmek adına ellerinden geleni yapmaktadırlar. Teşvikler, vergi indirimleri hep bu büyük firmaları cezbetmek için kullanılmaktadır. Diğer taraftan, ülkeler de bu büyük firmaların güçlerinden çekinmemektedir, çünkü, bu büyük şirketler gittikleri ülkelerin içişlerine ve iç politikalarına pek karışmamaktadır<sup>282</sup>.

Tablo 4.18 ve 4.19'un incelenmesinden de görüleceği gibi, dünya ticaretinin yaklaşık olarak yüzde 40'ı makine ve ulaşım araçlarından oluşmaktadır. Bu durum, lider ülkeler arasına girme iddiasında olan bir ülkenin

<sup>281</sup> Ulaşım araçları ve farklılaştırılmış mallar (elektrikli ve elektriksiz makineler, ölçü ve kontrol aletleri).

<sup>282</sup> VIDAL, John (Çev.: Uluğ Aktunç) : "Küreselleşme süreci ve dünyada sorunlar, Devletler mi, şirketler mi: Güç kimin elinde?", *Yeni Yüzyıl*, 9 Mayıs 1997.

hedefinin ne olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile, ikinci ihracat dönüşümünün nereye doğru olması gerektiğini de göstermektedir. Yahut da, ne yapılamadığı takdirde, neyin olmayacağını göstermektedir. 1995 yılı itibariyle, dünya ortalaması yüzde 38,9 olan bu pay, Kuzey Amerika için yüzde 45,9, Latin Amerika için yüzde 24,5 (1994 yılı değeri), Batı Avrupa için yüzde 37,9, Asya için yüzde 48,1'dir. Yine bu pay Kanada'da yüzde 39,1, ABD'de yüzde 48,2, AB(15)'de yüzde 39,1, Japonya'da yüzde 70,3, Hong Kong'da yüzde 32,4 (reeksport hariç yüzde 29,4), Güney Kore'de yüzde 52,5, Singapur'da yüzde 65,6'dır<sup>283</sup>. Türkiye'nin ihracatının içinde bu tür ürünlerin payı yüzde 11 dolayındadır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin ihracatta aşırı şekilde yoğunlaştığı dokuma ve giyim ticaretinin dünya ticareti içindeki payı ise, 1995 yılı itibariyle yaklaşık 310 milyar dolarlık düzeyi ile yüzde 6,6'dır. Bu değerler Türkiye için, nelerin geleceğin sanayileri olduğunu ortaya koymaktadır. Dokuma ve giyim ihracatının, önemli ihracatçı ülkelerin ihracatları içindeki payları ise şu şekildedir: ABD yüzde 2,4, Kanada yüzde 1,2, AB(15) yüzde 5,4, Japonya yüzde 1,7, Hong Kong yüzde 20,2 (reeksport hariç yüzde 37,9 ve 11,4 milyar dolar), Güney Kore yüzde 13,8 ve Singapur yüzde 2,5<sup>284</sup>. Türkiye'nin ihracatı içinde dokuma ve giyim ürünlerinin payı yüzde 40 dolayındadır.

Tablo 4.19'da da görüleceği gibi, dünya mal ticareti, yapı olarak istikrara kavuşmuş bir görüntü sergilemektedir. Uruguay Turu müzakerelerinin sonuçları doğrultusunda, gelecek 10 yıllık dönemde tarım ürünleri ile dokuma ve giyim ticareti, bu sektörlerde yapılacak ilave liberasyon nedeniyle, daha yüksek değerlere ulaşabilecekse de, payını artırıp artıramayacağı şüphelidir. Ancak, makine ve ulaşım araçları ticaretinin (mühendislik ürünleri) hâkim durumu devam edecek, yeni buluşların ticarî hale getirilmesi sonucunda payı daha da artabilecektir. Hattâ, sanayileşmiş ülkelerde artan emek maliyeti nedeniyle, bu tür malların üretimi de büyük ölçüde, sermaye transferleri yoluyla, ülke değiştirecektir. Bu da dünya ticaret sahnesinde var olan pastadan daha büyük pay kapmaya çalışan ülkelerin izlemesi gereken yeni stratejiyi ortaya koymaktadır: Dış sermayeye kapıları sonuna kadar açmak!

### 3) Bulunduğu Bölgesel Bütünleşmeler İçinde Türkiye Tarafından Yapılması Gereken Faaliyetler ve Alınması Gereken Tedbirler

Önümüzdeki dönem, gerek Türk bürokrasisi, gerek Türk siyasîleri tarafından, gerçeklerin değil, gerçek olması gerekenlerin ortaya konulacağı, tartışılacağı ve bunları yaşama geçirmek için gerekenlerin yapılacağı bir süreç olacaktır. Olması gereken gerçekler, bazen arzulanın ötesinde, onlarla pek fazla uyuşmayan olgular şeklinde uygulayıcıların karşısına çıkabilir. Burada yapılması gereken tercihler, arzu edilenin değil, bilimselliğin ve bilimsel yöntemlerle elde edilen verilerin gösterdiği ve pazar ekonomisinin

<sup>283</sup> WTO, *Annual Report 1996*, Geneva, II(1996)134-159.

<sup>284</sup> WTO, *agr*, sh. 136-159.

kurallarına uygun olan çözümler olacaktır. Çünkü, çoğu kez arzu edilenler, bilimsel açıdan çözümsüzlük ve verimsizlik olarak ortaya çıkabilir.

Bu bölümün önceki kısımlarında ortaya koyulan görüşler, bazılarınca, belki, oldukça kötümser bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Eğer bir ülke denizaşırı pazarlara ulaşma konusunda iddialı değilse, bu ülkenin dünyanın belli başlı ekonomileri arasına nasıl gireceği sorusu, kolaylıkla akla gelecektir. Burada ortaya koyulan genel yaklaşım, aslında kötümser bir yaklaşım değildir. Ülkenin kamu otoriteleri tarafından hedeflerin doğru tespit edilmesi gereğini vurgulayan bir görüştür. Her firma kendisi için en uygun pazarı, firmalar arası gerekli ilişkileri kurarak bulmaktadır. Doğal olarak bu gelişme, en yakın (optimal) pazarlardan ve işbirliği yapılabilecek firmaların bulunduğu ülkelerden başlamıştır ve bu doğrultuda gelişmesini sürdürmektedir. Bu açıdan, kamu otoritelerinin firmalara hedef göstermesine gerek yoktur. Hedeflerini her firma zaten kendisi belirlemektedir. Ülke hedefi olarak ortaya çıkan, aslında tek tek firmaların hedeflerinin oluşturduğu bir sonuçtur. Burada sadece, istişarî mahiyette bir kamu-özel kesim işbirliği söz konusu olabilir.

İhracatta denizaşırı ülkelere yönelme fikri, düşünce düzeyinde, gerçekleştirilebilir gibi gözükmeyle birlikte, zamanlamasının doğru olup olmadığının sorgulanması gerekir. Denizaşırı ülkelere yönelme fikri ülkemizde yeni ortaya atılan bir görüş de değildir. Bu fikir, ilk kez 1970'lerin sonunda kamu otoritelerince ortaya atılmıştır. 1980'li yıllar boyunca bu amaca yönelik olarak birçok seyahat düzenlenmiştir. Geçen 10-15 senelik sürede gösterilen performans iç açıcı düzeyde olamamıştır. Denizaşırı ülkelere yönelme, çevre ülkelerindeki potansiyelin çok iyi kullanılmasından sonra gündeme gelmesi gereken bir politika olmalıdır ve ayrıca, isteğe bağlı da değildir. Denizaşırı bölgelere yönelme fikrinin arkasında, her ne kadar bölgesel ekonomik krizlerin yaratacağı ticarî daralmadan mümkün olduğunca az etkilenme isteği yatmaktaysa da, bu pratikte pek mümkün olamayacaktır. Çünkü, bu yönelişi asıl belirleyecek olan firmaların tek tek girişimleri ve başarıları olacaktır. Firmaların pragmatik davranışları, önce yakın pazara, sonra daha uzak pazarlara yönelmek şeklinde olmaktadır. Nitekim, 1980 sonrasında uygulanan politikalar sonucunda ihracatçılar yeni ürünlerle (o güne kadar ihraç edilemeyen, fakat ülkede üretilebilen ve yeterli üretim kapasitesi olan bir çok ürün), öncelikle en yakın pazarımız durumundaki Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelmiş ve o pazarlarda belli bir paya erişmiştir. Bu süreç, dış ticaretin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin yanı başında, çok yakında 100 milyar doların üzerinde bir ihracat ve ithalat büyüklüğüne ulaşacak Rusya ve büyük bir olasılıkla bir kaç yıl sonra 200 milyar dolarlık ihracat ve ithalatın üzerine çıkacak, Orta ve Doğu Avrupa ile Rusya dahil Karadeniz yöresi pazarı dururken, Afrika'yı ve Uzak Doğu'yu hedef pazarlar olarak değerlendiren görüşler gerçekçi değildir. Bununla birlikte mal ve sektör bazında elbette bazı yönelişlerin olması doğaldır.

Ülkelerin ticarî ilişkileri olarak ortaya atılan kavram, aslında, tüzel kişiliği bile olmayan ülkeye<sup>285</sup> (bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar ve firmalar) ait, yani tek bir öğeye ait bir ilişki değildir. Kapalı ekonomilerde belli ölçüler içerisinde bu durumun tersi kabul edilebilirse de, özel kurumların, ilişkilerin bütününün belirleyicisi durumunda olduğu ülkelerde, ticarî ve ekonomik ilişkiler, gerek fiziksel olarak, gerek davranışsal olarak firmalara aittir<sup>286</sup>. Kamu otoritesi de, bu ilişkiler içinde bir firma, ama önemli bir firma durumundadır. Bu durumda kamu, ilişkilerin içindeki rolünü asgari düzeye indirmek, uluslararası ilişkilerde sadece kendisine ait olması gereken rolleri üstlenmek durumundadır. Bu rol, firmaların tek tek çözemediği, çok taraflı ticarî ilişkilerden ve uluslararası kurumlarla olan ilişkilerden doğan sorunları düzenleme rolüdür. Her ne kadar, bu gelişmeye karşı, “dev şirketlerin, neredeyse devletle boy ölçüşecek hale gelmesine rağmen, bunların herhangi bir sosyal sorumluluk almaya yanaşmamaları nedeniyle, sosyal sorumluluğu olmayan bir yapının yönetim üzerinde söz sahibi olmasının, o yapıyı kontrolden uzaklaştıracağı” şeklinde bazı tepkiler bulunmakta ise de<sup>287</sup>, bu sorunlar, gelişen yeni dünya düzeninde yeni anlayışlar çerçevesinde, zaman içinde çözülecektir.

Böyle bir ticarî ortamda ortaya çıkan bölge pazarları ve liberal dünya pazarı düzeyinde, firmalar, kendi kararlarını kendileri oluşturmakta, ilişkilerin biçimini de kendileri belirlemektedirler. Pazar ekonomisi içinde faaliyette bulunan herhangi bir firma, hiçbir şekilde siyasî mülâhazalarla ticaret yapmamakta (siyasî ambargolar hariç), ticaretini kârlı ve güvenli bulduğu pazarlarda sürdürmektedir. Dolayısıyla, potansiyel pazarlar, kamunun siyasî tercihleri ile oluşturulamaz. Pazarlar, karşılıklı olarak firmalar arasındaki ilişkilerle gelişir ve büyür.

Bugüne kadar, Türkiye'nin yabancı sermaye ile ilgili mevzuatının, liberal bir mevzuat olduğu hep savunulagelmıştır. Ancak, bunun gerek hukukî açıdan, gerek uygulama açısından ne ölçüde liberal olduğu kuşkuludur. Öncelikle, yabancı yatırımcılarla, Türkiye vatandaşları aynı çerçeve içinde değildir. Türk yatırım mevzuatının yerlilerle yabancılara aynı hakları tanıyacak biçime getirilmesi gereklidir. İkinci olarak, yabancı sermaye yatırımları konusunda, izin müessesesi bulunmaktadır. 50 milyon doları aşan yatırımlar için bakan imzası, bunun dışındakiler için de, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün izni gerekmektedir. Uygulamada yasaklayıcı bir zihniyet takip edilmese bile, izin müessesesi, bizzatihi, bir tarife dışı engel gibi etki yapmaktadır. Benzer hükümler özelleştirme mevzuatında da bulunmaktadır. Kamu malı satılması sözkonusu olduğu için, özelleştirme mevzuatındaki uygulamaya dönük hükümler anlayışla karşılanabilirse de, izin müessesesinin, doğrudan yatırımlarla ilgili yabancı sermaye mevzuatından çıkarılması gereklidir. Yani, uygulamada hâkim olan görüşe göre sistemi işletmek yerine, sistem ihtiyaca cevap verecek hâle getirilmeli, fiiliyatta kayıt

<sup>285</sup> Gümrük sınırları ve siyasî sınırlarla belirlenen ülke kavramı, aslında devleti ifade etmek anlamında kullanılırsa, elbette o zaman bir tüzel kişilik söz konusudur.

<sup>286</sup> Ay. fik. : VIDAL: agm.

<sup>287</sup> VIDAL: agm.

sistemine dönüşmüş olan izin müessesesi terkedilmelidir. Türkiye, yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda çok zaman kaybetmiştir. Elbette, mevzuatın dışında, bu konuyu ilgilendiren ve kısa sürede düzeltilmesi mümkün olmayan başka birçok etken bulunmaktadır. Önümüzdeki dönemde, Türkiye'yi yatırım yapılabilir bir ülke olarak gören firmalar için, en azından bürokratik engeller ortadan kaldırılmalı, sadece bir kayıt işlemi yeterli görülmelidir. Kısaca, Türk vatandaşlarının uymak zorunda olduğu mevzuat, yabancılar için de aynen uygulanmalıdır.

Gelişen dünya bilgi iletişim ortamında, eğer gerekli ise, kamudan beklenen, dünya bilgi ağını yoğun olarak kullanma olanağını toplumun tüm kesimlerine sağlamasıdır. Gerekli olan ikinci en önemli kamu desteği de, ulaşım alt yapısıdır. Kamunun bütün imalat sektöründen çekilmesine ilaveten, karayolu ağının geliştirilmesi, hava alanları ve liman işletmelerinin iyileştirilmesi (mülkiyetin özelleştirilmesi veya hizmetin özelleştirilmesi ile alt yapının kiraya verilmesi vb.), rekabet kanununun etkin olarak uygulanması, fikrî, sınaî ve ticarî hakların korunarak güvence altına alınması ve gümrük işlemlerinin hızlandırılması kamunun yerine getirmesi önem taşıyan eylemler arasında sayılabilir. İlave olarak, basın ve diğer bazı baskı gruplarının ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkileyen eylem, emrivaki ve zorlamalardan kaçınmaları gerekmektedir. Bu nedenle kamu otoriteleri ile, kamu görevi yapan basının, ülke çıkarları doğrultusunda uyum içinde hareket etmeleri büyük bir önem arz etmektedir.

Önümüzdeki dönemin ticarî gelişmeleri büyük çapta firmalar arası ilişkilerdeki gelişmelere sıkı sıkıya bağlı olacaktır. Bu nedenle, yeni ticarî politikaların yapıcıları, gönüllü meslek kuruluşları olacak veya politika oluşturma sürecine bu kuruluşların da etkin olarak katılımları kaçınılmaz hale gelecek, bu da, meslek kuruluşlarının, dünya gerçekleri ile uyumlu politikalar üretmesi gereğini beraberinde getirecektir. Bunun sonucunda, devlet, rekabeti bozan politika kararlarından uzaklaşmak zorunda kalacaktır.

AB üyeliği doğrultusundaki hedefin, çağdaşlaşma çabalarının önünde olamayacağı daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Çağdaşlaşma yolundaki çabaların yavaş yürümesi nedeniyle, bölgesel bütünleşme hareketlerinin durdurulması gibi bir politika savunulamayacağına göre, ticarî sistemin kesintisiz ve müdahalesiz bir şekilde işletilmesi en geçerli yol olacaktır. Bu doğrultuda, AB'ye tam üyelik çabalarının, gümrük birliğini çalıştıracak tedbirleri alma çabalarının önüne geçmesine izin vermemek gerekir. İzlenmesi gereken yol, karşılıklı olarak ekonomik ve ticarî çıkarların ortaya çıkmasını ve âdil bir şekilde paylaşımını engelleyen uygulamalara son verecek bir ortamın yaratılmasıdır. Diğer bir deyişle, yapılması gereken, gümrük birliğine tam olarak işlerlik kazandırmaktır.

Türkiye, dünya devleti olma hedefine ulaşma konusunda, yeterli potansiyele sahiptir. Türkiye için dünya, ne AB'den, ne de dünyanın başka bir yöresinden ibarettir. Bununla birlikte, Türkiye için her coğrafya farklı bir önem taşımaktadır. Bu coğrafyaların önem derecesini değiştirmek kendi elinde de değildir. Bu konularda duygusallık gösterisine gerek yoktur ve bu bir acz de

değildir. Gerekli radikal çözümlere başlama konusunda Türkiye, kendi ihtiyaç, kaynak ve potansiyeli ile kıyaslanmayacak kadar önemsiz boyuttaki AB yardımına takılıp kalmamalı, kendi sorunlarını çözmek için kendi kaynaklarını harekete geçirecek uygulamaları başlatmalıdır.

AB'nin genişleme politikası çerçevesinde 24 Mart 1997 tarihinde Apeldoorn'da üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda, Komisyon'un, AB-Türkiye ilişkilerinin gelecekteki gelişimine ilişkin bir rapor hazırlaması istenmiştir. 1997 yılı Mart ayında Türkiye'nin AB üyeliğine karşı AB'de ortaya çıkan görüş, Türk tarafında, gümrük birliğinin işleyip işlemediğini sorgulamayı ikinci plâna itmiştir. Öyle ki, 1/95 sayılı OKK ertesinde Türkiye'de, gümrük birliğine, Türkiye'yi tam üyeliğe götürme misyonu bile yüklenmiştir<sup>288</sup>. Halbuki gümrük birliğinin işletilmesi sayesinde iktisadî ve ticarî faaliyetlerde ortaya çıkacak gelişmeler olmadan, tam üyelik Türkiye için ulaşılabilecek çok daha zor olan bir hedeftir. Bu koşullarda, muhtemel olmasa da, gerçekleşecek Topluluk üyeliği, Türkiye'ye, bugün Yunanistan'ın Topluluk bünyesinde sahip olduğu ekonomik prestijden daha fazla bir prestij sağlamayacaktır.

1997 yılı ilk çeyreği sonunda, Türkiye, Hristiyan Demokratların çıkışına ve Apeldoorn toplantısı ve sonuçlarına endeksli hale gelmiş, karşılıklı güvensizliğin yol açtığı sorunlar gözardı edilmeye başlanmıştır<sup>289</sup>. Karşılıklı güvensizliği oluşturan faktör, her iki tarafça da gümrük birliğinin tam olarak işletilmesi için gerekli adımların hızla atılmasını engellemekte, sonuç olarak, güvensizlik, bizatihi gümrük birliğini düzgün olarak işletmeyen faktör gibi ortaya çıkmaktadır. Halbuki, güvensizliğin temelinde yatan gerçekler, hem siyasî, hem kısa ve uzun dönemli tarihsel ve hem de sosyolojiktir. Görüldüğü gibi, güvensizliği yaratan temel faktörler karşılıklı olarak unutulmadıkça veya uzun dönemli olarak rafa kaldırılıp, bunların yaratacağı riskler, karşılıklı ve bağımsız olarak üstlenilmedikçe, gümrük birliğinin düzenli olarak işletilmesi mümkün değildir. Bu da, temelde, hem Türk tarafında, hem de Topluluk tarafında ulusal veya kitlesel irade eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Ağustos 1997 itibarıyla, ahde vefa açısından her iki tarafın da yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediği görülürken, geline nokta, ticarî ilişkilerin biçimini belirleme noktasının ötesine geçerek, tarafların iradesinin somutlaştığı bir platform olarak ortaya çıkmıştır<sup>290</sup>.

Daha sonra 29 Nisan 1997 tarihinde toplanan Ortaklık Konseyi de, Komisyonun, Türkiye ile ilişkiler ve Türkiye'nin tam üyeliği hakkında görüşlerini içeren bir rapor hazırlamasını istemiştir. Komisyonun 15 Temmuz 1997 tarihinde yayımlanmış olduğu raporda, AB-Türkiye ilişkilerinin gümrük birliğinin ötesinde geliştirilebilmesi amacıyla yönelik önerilerin üzerinde ağırlıklı olarak durulmak suretiyle, gümrük birliğinin konsolidasyonu, hizmetler, telekomünikasyon ve bilgi toplumu, tarım, insan hakları, makro-ekonomik

<sup>288</sup> BAYDAROL, Can: "Gümrük Birliği Çalışıyor Mu?", *Finansal Forum*, 25 Mart 1997.

<sup>289</sup> BAYDAROL, a.g.m.

<sup>290</sup> BAYDAROL, a.g.m.

diyaloğun başlatılması, sınaî işbirliği ve yatırımlar, çevre, tüketici politikası, bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, topluluk programlarına katılım ve adalet ve içişleri konularında taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi öngörölmüştür<sup>291</sup>.

Komisyunun, yine 15 Temmuz 1997 tarihinde yayınlamış olduğu, AB'nin genişleme süreci çerçevesinde, üyelik başvurusunda bulunan ölkelerin durumları itibariyle tespitlerin yanı sıra, genişlemenin Topluluk ve Topluluk kurumları üzerinde yaratacağı etkilere ilişkin değerlendirmelerin de yer aldığı "Agenda 2000" adlı raporun ikinci kısmında ise, Türkiye ile AB ilişkilerinin son dönemine ilişkin ekonomik ve siyasî gelişmeler ele alınmıştır<sup>292</sup>.

Bu gelişmeler sonucunda, Ağustos 1997 itibariyle, 1997 yılının ilk çeyreğinde oluşan olumsuz hava, yerini daha ılımlı bir ortama terk etmiş gözökmekte ve Topluluğun, ilişkileri geliştirme yönündeki iradesi, belli ölçülerde de olsa ortaya çıkmış gibi gözökmektedir.

Olağan koşullarda bir gümrük birliği içinde tarafların birbirlerine karşı koruma önlemi uygulamamaları gerekir. İşte bu noktada konu dönüp dolaşıp, gerekli kurulların oluşturulmasına ve rekabet kurulunun görevlerine takılmaktadır. Rekabet kurulunun görevi, özetle, rekabeti bozan eylem ve hukukî uygulamaları, başvuru üzerine veya re'sen inceleyerek, rekabeti bozan eylem ve hukukî uygulamaların varlığının tespiti halinde, sorumlu olanlara, gerekli para cezalarını uygulamak ve rekabeti bozan uygulamalara son vermek, olarak ifade edilebilir. Fikrî, sınaî ve ticarî mülkiyet alanındaki koruma seviyelerinin eşit hale getirilmesi, devlet yardımları konusundaki uygulamaların yaklaştırılması, üçüncü ölkelerle yapılan ticaretin bir ortak ticaret politikası çerçevesinde uyumlaştırılması ve bunlara bağlı koruma önlemlerinin gerekçelerini ortadan kaldıracak uygulamaların gerçekleştirilmesi ise diğer önemli uyumlaştırma alanlarıdır.

AT ile olan ilişkilerimizin daha düzenli hale gelmesi için, gerekli mevzuat uyumunun tamamlanması ve gerekli kurumların kurulması önemlidir. Zamanın bir kısıt olduğu kabul edilse bile, Türkiye bu konuda çok ihmalkâr davranmıştır. Hâlâ, gümrük kanununun çıkarılamamış olmasının (Ağustos 1997), rekabet kuruluna işlerlik kazandıramamanın, akreditasyon kurumunu kuramamanın teknik hiçbir mazereti olamaz.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında mevzuat için öngörölen uyum süreleri, azami sürelerdir. Bu nedenle gerekli uyumları yapmak için bu sürelerin beklenmesine gerek yoktur. Bu konuda azami sürelerin kullanılması veya bu sürelerin aşılması, ölkeler yararına değil, aksine zararına olmaktadır. Türkiye kendine düşen yükümlölükleri yapmamakta direnen ölkeler konumundan süratle uzaklaşmalıdır. Çünkü bu yükümlölüklerin, AB üyeliği ile ve AB'den sağlanacak yardımlarla temelden bir ilişkisi yoktur. Bu, birbirine entegre olan iki pazarın kurallarının zorunlu olarak benzeştirilmesi sürecidir.

<sup>291</sup> DPT-3: age, sh. 12.

<sup>292</sup> DPT-3: age, sh. 12.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararından kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi, Türk sanayiini disipline edecek, haksız rekabeti ortadan kaldırarak, kurallara uygun olarak üretim yapan firmaların haklarını güvence altına, korsan üretimi de denetim altına alacaktır. Böylece, Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye için gerekli güvenli ortam (siyasî istikrar konusu saklı kalmak koşulu ile) yaratılmış olacaktır.

Türkiye açısından gümrük birliği çerçevesinde yapılması gerekip de, yapılmayan veya geciktirilen tedbirler şu şekilde sıralanabilir:

1) Rekabet Kuruluna bugüne kadar (Ağustos 1997) işlerlik kazandırılmaması<sup>293</sup>,

2) Rekabetin korunmasını amaçlayan mevzuatın etkili bir biçimde uygulanmasını temin amacıyla, Topluluğun blok muafiyete ilişkin düzenlemelerinde ve Topluluk içtihadında benimsenmiş bulunan ilkeler paralelinde Rekabet Kurulu tarafından hazırlanarak 1996 yılında uygulamaya konması gereken mevzuat çalışmalarının henüz tamamlanamamış olması<sup>294</sup>,

3) Ticarete Teknik Engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuata ilişkin çalışmalar sürdürülürken, Türkiye Akreditasyon Konseyi Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının, TBMM'ye sevk edilmiş olmasına rağmen, henüz yasalaştırılmamış olması<sup>295</sup>,

4) Türk gümrük mevzuatının AT gümrük mevzuatına uyumu için gerekli düzenlemelerin yapılarak TBMM'ye sevk edilmiş olmasına rağmen, henüz yasalaştırılmamış olması<sup>296</sup>,

5) İnsan can güvenliği ve sağlığı, bitki ve hayvan stoklarının korunması, çevrenin korunması, enerji tasarrufu ve tüketicinin korunması bağlamında sınaî mevzuat alanında, AT sistemine uyum sağlanması yönündeki mevzuat değişiklikleri ile ilgili çalışmaların henüz tamamlanmamış olması<sup>297</sup>,

6) Fikri ve sınaî mülkiyet hakları alanında, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile 3257 sayılı Video ve Müzik Eserleri Kanununda AT mevzuatına uyum amacıyla gerekli değişikliklerin tamamlanamaması, Sınaî Tasarımın Korunması Hakkında Lahey Sözleşmesinin Türk mevzuatına yansıtılmaması<sup>298</sup>,

Bu konularda, Türkiye yeterli adımları ne yazık ki atamamış, attığı adımların da, dış baskılar sonucunda atıldığı şeklinde bir izlenim yaratılmıştır.

<sup>293</sup> Rekabet Kurulu ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı 13 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiş, kurulun üyeleri ise 27 Şubat 1997 tarihinde belirlenebilmiştir. Kurul fiilen faaliyete geçmişse de, bugüne kadar herhangi bir somut uygulaması olmamıştır.

<sup>294</sup> 1997 Yılı Programı (1997 Prg.): 9 Kasım 1996 tarih ve Mükerrer 22812 Sayılı Resmi Gazete, sh. 59.

<sup>295</sup> 1997 Prg.: sh. 60.

<sup>296</sup> 1997 Prg.: sh. 57.

<sup>297</sup> 1997 Prg.: sh. 60-61.

<sup>298</sup> 1997 Prg. : sh. 61.

Bunun sonucunda AB, gümrük birliği ile bağdaşmayacak tedbirlere başvurmak gibi bazı eylemlere girişmiştir.

Türkiye bütün bu gerekli tedbirleri uygulayacağını taahhüt ederken, Topluluğun, Türkiye'ye karşı koruma önlemlerine başvurulabileceğini gösteren gümrük birliği kararındaki hükümleri (bk. 1/95 Sayılı OKK, md. 61 ve 62) anlamak mümkün değildir. Görülüyor ki, bu noktaya gelişte karşılıklı güvensizlik önemli bir rol oynamaktadır. Hattâ normal olarak bir gümrük birliğinde olmaması gereken uygulamalar bir anlamda meşrulaştırılmaktadır. Türk ihracatçılarının zararına yol açan uygulamaları düzeltici hükümlere AT tarafı uymamakta, koruma önlemlerine başvurmadan önce konunun Ortaklık Konseyine getirilmesi gerekirken, Topluluk Türkiye'ye üçüncü ülke muamelesi uygulamakta, Türk tarafı da, kendi komite ve kurullarını işletmemekte ısrar etmektedir.

Geçen zaman içinde Türk tarafının gerekli önlemleri alma doğrultusundaki isteksizliği, Topluluk tarafının tutumunu fiilen haklı çıkaran bir görüntünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye ile AT tarafının yeniden güven tazeleme ihtiyacı içinde olduğu görülmekte ve bunun için karşılıklı olarak ciddî adımların atılması gerekmektedir. Bu doğrultuda AT tarafının sanki esnek bir tavır göstermeye başladığı, 1997 yılı ortalarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, bunun ne ölçüde yeterli olduğu şüphelidir. Bununla birlikte, Türk tarafının, tam üyelik tarihi belirlenmediği ve mali yardımlar başlatılmadığı sürece tatmin olmayacağı gibi yanlış bir hava, ne yazık ki ülkede hâkim durumdadır.

Bunun ötesinde, Türkiye, kendi gündemini doğru belirlemelidir. Gümrük birliğinin doğru işletilmesi mi, yoksa çok uzaklarda olan veya ne kadar yakın ya da uzak olduğu bilinmeyen tam üyelik kavgasının mı öncelikli olduğu, net olarak ortaya konulmalıdır.

Firma ve mal bazında olabilecek gelişmelerin dışında, bütünsel bir bakış açısından, Türkiye'nin Batı Avrupa'dan sonra ikinci en önemli pazarı, Orta ve Doğu Avrupa ve özellikle de Karadeniz yöresi olacaktır. Bu nedenle özel sektörün önünü açma yönündeki çabalar, bu bölgede oluşacak liberalleşme eğilimleri üzerine yoğunlaşma şeklinde olmalıdır. Halihazırda, Türkiye, yöre ülkelerinden Yunanistan ile gümrük birliği nedeniyle serbest ticareti sağlamış durumdadır. Uzun dönemli hedefi AB üyeliği olan Romanya ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır; Bulgaristan ile de görüşmelere Eylül 1997'de başlanacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, Rusya Federasyonu, Doğu Avrupa dahil, Karadeniz yöresindeki en büyük ticarî partner durumundadır ve bu ülke ile ticarî ilişkilerimiz hızla büyümektedir. Rusya Federasyonu'nun bölge ülkeleri ile olan ticarî ilişkileri, çok daha eski yıllara dayanmakla birlikte, günümüzde oldukça zayıflamış durumda olup, önemli bir geçiş sürecini yaşamaktadır. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin yakın bir gelecekte AB'ye üye olacak olmaları da göz önüne

alındığında, belli bir süre sonra bölgedeki ticaret hacmi oldukça büyük boyutlara ulaşacaktır.

Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin AB'ye katılımının gündemde olması, Romanya ve Bulgaristan'ın da uzun dönemde AB üyeliğini hedefliyor olmaları, Karadeniz yöresindeki ticarî işbirliğinin hangi boyutlarda olabileceğini de ortaya koymaktadır. Bu ülkelerin ve Yunanistan'ın konumu nedeniyle, KEİB'in AB'nin karşıtı, yedeği ya da, alternatifi olmadığı, onu tamamlayan bir Avrupa alt bölgesi işbirliği olarak vasıflandırılması gereği oldukça açık bir olgudur<sup>299</sup>. Ayrıca, bu ülkelerin AB üyeliği hedefi olmasa bile, bölgenin büyük ticarî potansiyeline rağmen, AB'ye bir alternatif olamayacağı da, geçmiş uzun bir EFTA deneyinden de anlaşılacağı gibi, kesindir. Çünkü, bölge ülkelerinin tamamının en büyük ticarî partneri AB'dir. Bu nedenle, KEİB projesini ele alırken, bölgenin doğal bir parçası durumunda olsa da, Orta Avrupa ülkelerinden kopuk bir yaklaşım gösterme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu ülkeler, birinci önceliklerinin AB üyeliği olması nedeniyle, Karadeniz yöresinde kurulacak bir serbest ticaret bölgesine şimdilik sıcak bakmayabilirler. Ancak, Yunanistan'ın projeye katılımı, bu ülkelerin projeye ilgi duymalarını sağlayacak bir sebep olabilir.

Türkiye ile Rusya Federasyonu Karadeniz yöresinde kurulması öngörülen serbest ticaret bölgesi projesine ciddi ölçüde destek olursa, bu projeye bölgedeki diğer ülkeler de yeterli desteği sağlamaktan kaçınmayacaktır. Çünkü, bu bölgede şimdilik rekabete dayalı sanayiler arası ticaret büyük çapta yoksa da, ülkeler arası tamamlayıcılık özelliğinin ön plana çıktığı bir ticaret mevcuttur<sup>300</sup>. Bugün itibariyle bu yeterli sayılabilir. Gelecekte, daha çok rekabete dayalı bir ticaretin gelişmesi sonucunda, çok daha büyük bir ticaret hacmi ortaya çıkacaktır. Bu doğrultuda, Ukrayna, Moldavya, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan, serbest ticaret bölgesine kolaylıkla katılacaktır. Çünkü, gerek Ermenistan, gerek Azerbaycan için dünyaya açılmanın önemli araçlarından birisi de, dahil olacakları bu serbest ticaret bölgesi olacaktır<sup>301</sup>. KEİB temelde bir ekonomik işbirliği modelidir. Öncelikli amaç, ekonomik yarardır<sup>302</sup>. Nihai amaç, ekonomik yararın ön plâna çıkarılması sonucunda, barış ve siyasî istikrarın sağlanmasıdır. Bu nedenle, KEİB projesi, gerek Azerbaycan'ın ve gerekse de Ermenistan'ın dünyaya açılan kapısı olacaktır. Yunanistan'ın Karadeniz Ekonomik İşbirliğine üyeliği, AB ile olan üyelik ilişkisine bir engel teşkil etmediğine göre, AB ile yapılan gümrük birliği, Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde kurulacak serbest ticaret bölgesine katılmasına engel teşkil etmeyecektir.

Bitmekte olan yüzyılın askerî bir devi olan Rusya, gelecek yüzyılın büyük bir iktisadî gücü ve pazarı olacaktır. Bu nedenle, yapılan önerilerin amacı, büyük bir ticaret hacmi yaratmanın adımlarını şimdiden atmaya

<sup>299</sup> TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT-5): Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri Kitap 4, Ankara 1995, sh. 99.

<sup>300</sup> DPT-5: age, sh. 94-95.

<sup>301</sup> DPT-5: age, sh. 96.

<sup>302</sup> DPT-5: age, sh. 94.

yöneliktir. Bu proje, belli ölçülerde de olsa, bölge ülkelerinin eski içe dönük, statik, ithal ikâmecî politikalarını bırakıp, dışa dönük, dinamik, dış ticareti geliştirmeyi amaçlayan politikaları uygulamasına yardımcı olacaktır<sup>303</sup>. Bu proje çerçevesinde gündeme gelen konular, bölge ülkelerinin geleneksel devletçi davranış biçimlerini de ortaya çıkarmıştır. Daha çok alt yapıya dönük projeler gündemdedir. Bu projelerin en büyük handikapı, gerçekleştirilmesi için ortak fon gereksinimidir. AB'de olduğu gibi, ortak bir bütçe olmaması, bu tür ortak projelerin finansmanını güçleştirmektedir. Serbest ticaretin ortaya çıkaracağı ortak menfaatler görülmeden, bölge ülkelerinin bu projelere kaynak ayırması güçtür. Bu nedenle, öncelik, bu projelerin hayata geçirilmesinden çok, ticaretin serbestleştirilmesine verilmelidir. Ticaretin serbestleştirilmesini takiben, alt yapı gereksinimi kendisini zaten ön plâna çıkaracaktır.

Serbest ticaret bölgesi anlaşması, mutlaka geniş bir mal grubunu, tercihan bütün sanayi mallarını kapsamalı, AB ile her ülkenin tek tek ilişkilerini düzenleyen AB kurallarına uygun teknik kuralları da içermelidir. Anlaşma mutlaka tarım ürünleri için de bir düzenleme içermelidir.

Bu projenin gerçekleşmesi durumunda, Türkiye, Orta Asya ülkelerine yönelmek için İran engelini takılmayacaktır. Bu nedenle Türkiye ile Doğu Avrupa ülkeleri arasında bir kısmı sonuçlanan serbest ticaret anlaşmaları hızla tamamlanmalı, Karadeniz yöresindeki serbest ticaret bölgesinin oluşturulması yönünde yoğun çaba gösterilmelidir. Anlaşma kapsamı dışında tutulacak mal grubunun asgari düzeyde tespit edilmesine özen gösterilmelidir.

Rusya, Ukrayna ve Kafkasya ülkeleri ile, karşılıklı olarak vize problemlerinin ortadan kaldırılması, daha çok insanın karşılıklı olarak seyahat imkânını sağlayacak, bu da, karşılıklı olarak kalıcı ilişkilerin oluşmasına yardım edecektir.

Yukarıdaki önerilerin zamana yayılarak bile olsa hayata geçirilmesi, Türkiye'nin Doğu ve Orta Avrupa ile büyük bir ticaret hacmine ulaşmasını sağlayacaktır. Bugün serbest ticaret anlaşması yaparken çekingen tavır takılan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin davranışları, Türkiye'nin gerekirse tek taraflı olarak uygulayacağı liberal tedbirler sayesinde, kısa bir süre sonra değişecek, serbest ticaret anlaşmalarının kapsam ve derinliğinin artırılması ile ilgili talepler bizzat karşı taraftan gelmeye başlayacaktır.

Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan ve Türkiye-Gürcistan iktisadî ilişkileri büyük öneme sahiptir. Türkiye, Ermenistan ile olan ilişkilerini, serbest ticaret mantığı içine hemen oturtmalıdır. Böyle bir uygulama, bir süre sonra Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinin düzelmesine de büyük çapta yardımcı olacaktır. Türkiye, bu ülkelerle olan ilişkisini geliştirmek için, Karadeniz yöresinde oluşturulması önerilen serbest ticaret bölgesinin oluşmasını beklemeden, bilahare onun içine oturtulabilecek bir şekilde, görüşmelere başlamalıdır. Bir başka ifade ile, Türkiye, Kafkas ülkeleri ile olacak ilişkilerini

<sup>303</sup> DPT-5: age, sh. 96.

siyasî açıdan değil, ekonomik açıdan bir “merkezî devlet-eyalet ilişkisi”<sup>304</sup> şeklinde ele almalı ve bu ülkelerin ekonomileri, Türk ekonomisine entegre edilmelidir. Böylece, Türkiye'nin ve bütün dünyanın Orta Asya'ya doğru olan ticarî ilişkilerinin gelişmesi daha da kolaylaşacaktır.

Kafkasya konusunda atılacak her adım, gelecek yüzyılda büyük bir pazar olmaya aday olan Türk dünyasının şimdiden temellerinin atılması demektir. Bu temelin sağlamlığı, bu bölgedeki sorunların, güç kullanarak değil, barışçı yöntemlerle yaratılacak menfaatlerin paylaşılması yoluyla çözülebileceğinin ispatına bağlıdır.

Bu amaçlara ulaşabilmek için, Ermenistan'ın (arkasından Azerbaycan), mutlaka düzgün bir karayolu, uzun dönemde demiryolu ile Türkiye'ye bağlanması büyük önem arz etmektedir. Karadeniz-Gürcistan-Rusya karayolunun da mutlaka en azından bölünmüş yol şeklinde iyileştirilmesi, en az onun kadar önemlidir.

Türkiye ile AT arasında imzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının, 16'ncı maddesi ile ilgili olara yapılan Türk bildiriminde, ECO çerçevesindeki ilişkilerin ve hakların saklı kalacağı ifade edilmiştir.

ECO'ya üye ülkeler arasında geliştirilecek siyasî ve ekonomik ilişkiler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesini de rahatlıkla etkileyebilecektir<sup>305</sup>. Nitekim, bölgede önemli bir ekonomik ve siyasî potansiyel olan Türkiye ve Azerbaycan her iki teşkilata da üyedir. Bu nedenle, Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin başarısı, ECO'nun hedeflerine ulaşmayı daha da kolaylaştıracaktır.

ECO, hem Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan'ın denize çıkışları açısından önemli bir görev üstlenecek, hem de Türkiye'nin bu ülkelere ulaşabilmesi ve önüne çıkmakta olan engelleri aşabilmesi için büyük kolaylıklar sağlayacak bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle, ECO bünyesinde yürütülen çalışmaların daha da hızlandırılması hem bölgeye, hem de Türkiye'ye büyük yararlar sağlayacaktır<sup>306</sup>.

Türkiye'nin ECO çerçevesindeki ilişkileri, ECO içinde çok taraflı ticareti geliştirecek derecede anlamlı bir biçimde, AT ile gerçekleştirdiği anlaşmaların içine oturtulmak zorundadır. Bu konuda Türkiye, önce ECO içindeki ilişkilerine taslak bir şekil vererek, bölge ülkeleri ile görüşmelere başlamalı, daha sonra da bunu Ortaklık Konseyine sunmalıdır. Aksine bir yöntem de izlenebilir. Önce Ortaklık Konseyinde konu tartışılarak bir noktaya getirilebilir. Bundan sonra konu ECO içinde uygulanabilir bir şekle sokulabilir. Şekli ve sırası nasıl olursa olsun, ECO ilişkileri acilen canlandırılmalı, fakat modern ve uluslararası

<sup>304</sup> Burada ifade edilmeye çalışılan, bu ülkelerin bağımsızlıklarını zedeleyici bir yaklaşım değildir. Bu ülkelere karşı izlenecek ticarî politikalara yönelik olarak, yapıcı ve sınırsız ölçüde serbestliğe dayanan bir görüşün belirtilmeye çalışılmasıdır.

<sup>305</sup> TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu (DPT-6): Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye İslam Ülkeleri ve EKİT Kitap 6, Ankara 1995, sh. 10.

<sup>306</sup> DPT-6: age, sh. 10.

hukuka ve taahhütlerimize uygun yöntemlerle girişimlerde bulunulmalıdır. İlişkilerin kapsamı mutlaka çok geniş tutulmalı ve tarım ürünleri ticareti de sisteme ilave edilmelidir. Ele alınacak çok taraflı tercihli tarifeler ya sıfır olmalı veya OGT ile sıfır arasında tespit edilecek bir tarife oranı olmalıdır. Kesinlikle OGT'nin altında bir oran belirlenmelidir. Tarife dışı engeller, gümrük birliğinin iyi işletilmesi ile ilgili yükümlülöklere halel getirilmemesi koşuluyla, mutlaka elimine edilmelidir.

Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinde gerçekçi olunmalıdır. Uluslararası hukuk ihlal edilmeden, mutlaka Irak-Türkiye ticaretinin geliştirilmesi için her yol denenmelidir. Ancak, Orta-Doğu ölkelerinden, Irak ve İsrail dışındakilerin Türkiye açısından, bugünkünden daha büyük bir ticaret potansiyeli taşıdığı söylenemez. Bununla birlikte, asıl sorunun siyasî soğukluk ve su probleminden kaynaklandığı da göz ardı edilemez. Bu nedenle, bu bölgedeki problemler, tek başına ekonomik olmaktan çok, ekonomi-politik davranışlarla geliştirilip çözülebilir.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Afrika, Türkiye açısından da, dünya açısından da, şimdilik ve daha uzun bir süre ciddi bir ticarî potansiyele sahip değildir.

Uzakdoğu ile olan ilişkiler, firmalar arası ilişkiler sayesinde gelişecektir. Bunun için yapılması gerekenlerin, özel sektör önceliğinde ve önderliğinde sürdürülmesine gayret sarfedilmelidir.

Türkiye, deniz aşırı ölkelere yeterince açılacak boyuta, atacağı bu adımlar sayesinde ulaşacaktır ve dünya sahnesinde ancak o zaman büyük bir siyasî ve ekonomik güç olacaktır. Herhalde o zaman, Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığını kimse tartışmayacaktır.

<http://ekutup.dpt.gov.tr>